

Laszlo Alexandru

Mihail Sebastian pe masa de operație

FRAGMENTE

“Nu știam pînă mai deunăzi ce e aia box. Nu aveam nici un gust să văd doi oameni stîlcindu-se între patru frînghii, în fața cîtorva sute de cetățeni care, urcați pe scaune, pe scări și pe mese, agită diverse obiecte festive (umbrele, pălării, batiste...) urlînd cînd spre unul, cînd spre altul: dă-i, arde-l, rupe-l, omoară-l. / Ei bine, am fost într-una din serile trecute la box și am văzut unul din cele mai pasionante spectacole, din cîte sunt posibile. E acolo o atmosferă de luptă și de senzațional, care te seduce fără discuție, oricît spirit critic și control de tine însuși ai avea. Am strigat deci odată cu toată lumea, mi-a bătut inima, ca tuturor, la fiecare întorsătură neașteptată a luptei, am sărit în picioare ori de cîte ori cădea un pumn decisiv. Era pasionant și uluitor. Oameni serioși, domni bătrîni, șefi de familie respectabili aplaudau, strigau, protestau cu o vioiciune de copii – și nu cred să fi fost careva ridicul în acest vesel dezmăț. / Numai, undeva, în rîndurile din spatele meu, ridicîndu-se deasupra tuturor glasurilor, se auzea, din minut în minut, un țipăt scurt, ascuțit, isteric, care ne acoperea pe toți. Țipa o femeie. **Hai, Vasile! Așa, Vasile! Dă-i, Vasile! Acolo, Vasile! Trage-i, Vasile!** / Era oribil. Nu știu de ce. Femeia aceea își plătise biletul, iubea probabil boxul și avea desigur dreptul de a urla ca toată lumea. Totuși era oribil. Cu pălăria ei modernă, cu mânușile ei negre, cu fața ei tînără – era în strigătul ei sportiv ceva nerușinat, despletit, lipsit de umanitate. Era singurul lucru care făcea din lupta virilă de pe ring o adevărată măcelăreală, singurul lucru care transforma acea întîlnire loială, într-o păruială sălbatecă la un colț de mahala. / **Hai, Vasile! Nu-l lăsa, Vasile!** Strigătul acesta mă urmărește încă. Și mi se pare că semnificația lui trece de «gala de box» de la Arenele Romane. / Căci imaginați-vă că într-o zi, nu la o trîntă între doi campioni, într-o arenă sportivă, ci într-o imensă arenă politică, la o luptă adevărată între două idei, între două forțe sociale ea va aduce în vîltoarea aceea același strigăt ascuțit, aceeași îmbărbătare dezordonată, excitată, lipsită de îngăduință, fără cruțare, fără stil.”

Mihail Sebastian

1. Considerații preliminare

Valoarea unui scriitor e definită, probabil, de discuțiile pe care personalitatea sa, ideile și scrierile sale le provoacă, în contemporaneitatea lui, precum și după trecerea anilor. Din acest punct de vedere, Mihail Sebastian poate fi considerat un nume de frunte al literaturii noastre, prin polemicile încinse pe care le-a generat. Ele au izbucnit mai întâi în perioada interbelică, în contextul activității sale pregnante de gazetar, precum și prin ipostaza de autor al unui roman viu controversat (*De două mii de ani...*). Un alt moment fast s-a creat după 1996, când publicarea fascinantului său *Jurnal* a stîrnit una dintre cele mai ample dezbateri din presa culturală. Pe cititori i-a impresionat probabil, pe lîngă soarta aventuroasă a manuscrisului, rămas inedit timp de o jumătate de secol, revelarea nebănuitei tragedii, de natură individuală și colectivă, a evreului confruntat cu politica statală antisemită, din etapa dictaturii regale și antonesciene, precum și rinocerizarea succesivă a celor mai buni prieteni ai săi, intelectuali de primă mărime ai culturii române.

Se pare că al treilea moment al discuțiilor intense, febrile, se prefigurează acum, o dată cu apariția cărții semnate de Marta Petreu, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*¹. Autoarea – care și-a anticipat volumul prin publicări fragmentare în presa literară, drept care s-a și confruntat deja cu primele critici – propune o nouă abordare, cu totul surprinzătoare, față de imaginea pe care opinia publică și-o conturase. Predominantă nu mai este, aici, condiția de victimă (în fața unui profesor abuziv, a unor prieteni nesinceri, a unui sistem social și politic antisemit) pe care Mihail Sebastian a trebuit s-o suporte, ci implicarea sa efectivă în desfășurarea lucrurilor. M. Petreu, cercetînd foarte detaliat presa interbelică, ajunge la concluzii dintre cele mai neașteptate: publicistul ar fi fost, de fapt, un ucenic al vrăjitorului, complice al călăilor săi, printr-o susținută activitate gazetărească nedemocratică, extremistă, de colaborare cu planurile politice totalitare ale mentorului Nae Ionescu. Vîrtejul trimerilor bibliografice configurează “o carte cu citate multe, înșirate academic unul după altul” (p. 6), pentru a ilustra această ipoteză.

¹ Iași, Ed. Polirom, 2009.

Noua perspectivă, o dată lansată pe piața ideilor, stârnește confuzie printre cititori, căci ei ar trebui să accepte două categorii de judecăți, asupra aceluiași Mihail Sebastian. Iar imaginile diferite, rezultate în urma interpretărilor succesive, se exclud reciproc. Potrivit lui Vicu Mîndra, editorul din 1962 al unor *Opere alese*, “nu încapе îndoială, și acest lucru trebuie precizat cu toată atenția, că, din momentul înfruntării lucide a pericolului fascist, sensul activității lui M. Sebastian este neconținut ascendent”². Totuși, Marta Petreu îi contestă azi aprecierile, considerîndu-le doar simple judecăți conjuncturale, menite să înlesnească republicarea, în perioada comunistă, a gazetarului interbelic, și ne asigură hotărîtă că “Sebastian a continuat să privească fascismul cu simpatie, justificîndu-i existența prin cele mai extravagante argumente...” (p. 86).

O precedentă exegetă, care s-a exprimat într-o solidă monografie, l-a analizat deja, pe spațiul unui întreg capitol, pe gazetarul M. Sebastian. Entuziasmul Dorinei Grăsoiu poate fi ușor descifrat printre rînduri: “Mai bine de un deceniu, el s-a dovedit nu doar unul dintre gazetarii informați în problemele social-politice ale anilor interbelici, ci și un spirit combativ, lucid, capabil să sesizeze (și, uneori, să anticipeze) gravele evenimente ce au zguduit omenirea. / Articolele zilnice, semnate în **Cuvîntul și Rampa**, adevărate acte de atitudine civică, izvorîte dintr-o stringentă nevoie de opinie, de adevăr, abordează franc (deseori, incisiv) probleme de maximă importanță pentru lumea acelor ani: de la cele politice, ce amenințau să ducă la declanșarea unui cataclism universal, la cele economice, sociale, etice, intelectuale, cu un caracter mai mult sau mai puțin local. / Atent, sensibil și receptiv la tot ce ține de traiul cotidian, la faptele mărunte, «diverse», Sebastian investighează, cu mijloacele proprii gazetarului (reportaje, interviuri, comentarii) o vastă arie a vieții românești dintre cele două războaie mondiale. Dușman învederat al ipocriziei, lașității, minciunii, prefăcătoriei, el le demască, indiferent de risc (și riscuri au existat) la orice nivel le depistează: individ, instituție sau sistem. O face dintr-un înalt sentiment al moralității scrisului, dar și din conștiința clară că altfel gazetăria nu și-ar găsi nici o justificare, singura ei rațiune rămînînd aceea de a căuta «un adevăr» și a exprima «o sinceritate»”³.

² Mihail Sebastian, *Opere alese*, vol. I-II, ediție de Vicu Mîndra, 1962, p. V; citat de M. Petreu, *op. cit.*, p. 253.

³ Vezi Dorina Grăsoiu, *Mihail Sebastian sau ironia unui destin*, București, Editura Minerva, 1986, p. 144.

Iată că acum Marta Petreu, examinînd aceeași publicistică a lui M. Sebastian (și uitînd să amintească, într-o bibliografie altminteri consistentă, lucrarea celei ce o precedase), ne asigură că lucrurile stau exact pe dos: “*Marea cantitate de comentarii politice ocazionale pe care le-a scris arată că pînă la sfîrșitul anului 1933, poate chiar pînă ceva mai tîrziu, pînă la începutul anului 1935, Sebastian a fost – la fel ca mulți colegi de generație – un antipașoptist convins, un antidemocrat pe față (antiliberal înverșunat și permanent, antițărănist convins – în măsura în care ziarul său era antițărănist); la fel, el a fost cuprins de starea «revoluționară» a epocii și a locului; a fost un antihitlerist ingenios [sic! – L.A.], a simpatizat fascismul mussolinian și pe revoluționarii spanioli (fie ei de stînga, ca Francisc Macià, sau de dreapta, ca Franco); a fost un antieuropean rece și, complementar, un înflăcărat adept organicist al autarhiei României*” (p. 96-97).

O reputată editoare, Cornelia Ștefănescu, insistase pe cantitatea considerabilă a publicisticii lui interbelice, de inclus în viitoare volume (cel puțin 500 de pagini pentru un an) și subliniază importanța acesteia, ce rezidă tocmai în demnitatea și verticalitatea ilustrate permanent de către Mihail Sebastian: “*În numele acestui intelectual [apolitic – n.n., L.A.] a scris în Cuvîntul, începînd din 1932, și la Rampa, în 1935, articole vehemente și tenace totodată, ca poziție, împotriva fascismului și a războiului (...). Atitudinea de «intelectual însingurat» adoptată ca notă personală nu l-a determinat să abdice de la perspectiva fundamental democratică a gândirii sale. Ea se găsește exprimată, nu o dată, cu înțelepciune, în luările de poziție împotriva fascismului și a războiului*”⁴. Aceeași exegetă pune în lumină și calitățile personale pe care le-a regăsit cu bucurie în activitatea gazetarului: “*Franchete, luciditate, perspicacitate, onestitate, concretețe, substanțialitate sînt atribute esențiale corelate între ele în diversitatea contradictorie a realității surprinse de Mihail Sebastian...*”⁵.

Cu toate acestea, în recenta sa lucrare, Marta Petreu o contrazice pe migăloasa comentatoare, acuzînd-o că ar prelungi o mistificare și ne asigură că Sebastian “*a scris texte prin care a lovit, din toate puterile, în democrația românească, făcînd în mod obsecvios jocul gardist al lui Nae Ionescu*” (p. 122).

⁴ Vezi Mihail Sebastian, *Opere I, Publicistică. Articole, cronici, eseuri (1926-1928)*, ediție, prefață, tabel cronologic, note și comentarii de Cornelia Ștefănescu, București, Editura Minerva, 1994, p. XV.

⁵ *Ibid.*, p. XX

Cercetătoarea clujeană își întemeiază cartea pe identificarea unui moment fundamental de ruptură în conștiința lui Mihail Sebastian, în urma criticilor violente la care a fost supus, începând cu 1934, pentru publicarea romanului său *De două mii de ani...* Înaintea datei fatidice, care a echivalat cu o *prise de conscience*, Sebastian ar fi fost un jurnalist dezlănțuit, autor de “*tablete împielitate*” (p. 96), nociv agent antidemocrat și antieuropean. După data cu pricina, “trezit” datorită șocului suferit, el ar fi alunecat pe o linie vag democrată (în lipsă de altceva mai bun), fadă, cu un scris “*acum așa de rezonabil, încât chiar plat, chiar olecuță [sic! – L.A.] nesărat*” (p. 168). Totuși, ipoteza intră în contradicție cu opinia formulată de Maria Dinescu, autoarea unei precedente monografii pe același subiect: “*La Mihail Sebastian nu se poate urmări o evoluție în timp a gândirii și exprimării sale publicistice, valoarea literară și în special valoarea de gândire impunându-se de la primele foiletoane. Recunoști un permanent efort pentru închegarea sistematică a ideilor și o exprimare concisă, de aceea foiletoanele care, de obicei, mor o dată cu paginile citite ale ziarelor, la el rezistă în timp și ne satisfac și astăzi*”⁶. E regretabil că, în substanțiala bibliografie a cărții Martei Petreu, nici această investigație, din care tocmai am citat, nu a putut fi menționată. Mai ales că, după cum ne asigură fără a clipi autoarea plecată în căutarea Diavolului, pînă în prezent “*nimeni nu s-a ostenit (...) să-i recitească lui Sebastian toată opera de publicist*” (p. 216). Poate că realitatea ar fi trebuit mai atent nuanțată.

Pentru a edifica noua imagine, infamantă, a lui Mihail Sebastian, scriitoarea de la *Apostrof* pornește de la confecționarea tendențioasă a “ambalajului”. Probabil că doar specialiștii avizați sînt la curent că în existența *Cuvîntului* s-au succedat mai multe etape (4 noiembrie 1924 - 1 ianuarie 1934; 1 iunie 1937 - 17 aprilie 1938; 14 octombrie 1940 - 24 ianuarie 1941), că publicația a fost condusă de personalități diferite și a cunoscut orientări divers nuanțate⁷. Este adevărat că, în ultima etapă (anii 1940-1941), periodicul a reapărut în calitate de “Organ al Mișcării Legionare”. Dar, mai ales în prima sa perioadă, cea mai glorioasă, sub coordonarea lui Titus Enacovici, iar apoi a lui Nae Ionescu, ziarul a avut o incontestabilă ținută critică, o orientare independentă, de neaservire în fața partidelor politice, așezîndu-se mai curînd în slujba lui Carol al II-lea (dacă luăm în

⁶ Vezi Maria Dinescu, *Mihail Sebastian publicist și romancier*, București, Editura Du Style, 1998, p. 21.

⁷ Vezi Ion Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790-2000)*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004, p. 135.

considerare numeroasele fotografii de prima pagină, din anii 1930-1933, dedicate activităților familiei regale). Ambițiile novatoare în cadrul breslei sînt rezumate, de altfel, într-un memorabil studiu de sinteză, de către Mihail Sebastian:

*“Cuvîntul a descoperit și a impus în presă o «pagină întâia», care-i aparține exclusiv. Ziarele românești au fost mereu în marea lor majoritate anonime; scrise de anonimi pentru anonimi. Cuvîntul rupea acest anonim metodice. Nu avea ambiția să fie o gazetă de colportaj general, ci o publicație de gîndire, de control, de atitudine. Funcția pe care și-o recunoștea era să-și informeze cetitorii precis, dar în același timp să prezinte această informație sub lumina unei judecăți critice. Din primul moment, își propunea să urmărească în politică și în viața publică faptele semnificative și să le prezinte în ierarhia lor justă. / De aceea, întîiul element în gospodăria ziarului era articolul. Prima pagină îi era exclusiv dedicată. Șase articole, toate șase semnate, cu o semnătură ce fixa înainte de orice o răspundere intelectuală – toate șase strînse la un loc.”*⁸

Pagina finală a ziarului cuprindea, de obicei, grupajul *Ultima oră*, în care se făcea sinteza celor mai recente știri din politica internă sau externă, telegrame ale agențiilor de presă etc. Interiorul ziarului, la începutul anilor '30, era ocupat cu articole de natură mondenă, știri de senzație (sinucideri, domnișoare răpite de logodnici, cadavre neidentificate cu poza reprodușă alături, omucideri răsunătoare), fapte diverse, ample dezbateri ale proceselor de escrocherie, cu publicarea *in extenso* a cuvîntării procurorilor sau avocaților la tribunal, anunțuri culturale, reportaje despre cinematografia americană și poze ale marilor actrițe etc.

Trebuie subliniat că, în prima sa etapă, *Cuvîntul* și-a păstrat acest caracter eteroclit. Partidele politice erau, fără excepție, atacate (poate cu unele slăbiciuni de simpatie pentru Nicolae Iorga), acțiunile casei regale erau mereu popularizate. Este adevărat că, mai ales în ultimele luni ale anului 1933, admirația directorului Nae Ionescu față de Garda de Fier și față de Germania nazistă, aflată în plină ascensiune, a devenit tot mai transparentă. Dar ea era contrabalansată de numeroasele articole cu un frapant aer de autenticitate și opțiune antitotalitară. De pildă, în iunie 1932, ziarul făcea o dare de seamă neutră despre organizarea evreilor, în vederea alegerilor, și furniza o lungă listă cu

⁸ Vezi Mihail Sebastian, *“Cuvîntul”, de la 4 noiembrie 1924 pînă astăzi*, în *Cuvîntul*, luni, 6 noiembrie 1933, pp. 3-10; aici, citat de la p. 3.

numele candidaților⁹. La 28 martie 1933, coloanele I și a II-a ale primei pagini sînt ocupate de ample relatări ale mișcărilor internaționale de protest împotriva prigoanei antisemite din Germania¹⁰. La 25 noiembrie 1933, A.L. Zissu este publicat, în paginile 1 și 2, cu o replică extinsă împotriva tezelor antisemite anterior enunțate de directorul Nae Ionescu¹¹.

În cartea sa, dedicată influențelor diabolice suferite, chipurile, de către M. Sebastian, Marta Petreu prezintă însă deformat realitatea publicației-gazdă. Ea subliniază tendențios partizanatele de extrema dreaptă ale *Cuvîntului*, dar le diminuează sau le trece sub tăcere pe celelalte, “trăgînd” practic orientarea fâțiș legionară a ziarului, din perioada 1940-1941, peste activitatea eteroclit-militantă a anilor 1930-1934 și comițînd astfel un flagrant anacronism¹².

De altminteri, nici ideologia lui Nae Ionescu nu era una foarte limpede și ferm trasată, încît să poată fi copiată orbește de admiratorii săi. Savuroase pagini zeflemitoare de analiză îi dedicase deja G. Călinescu: *“Adevărul este că Nae Ionescu nu construia un sistem, ci propaga o acțiune, al cărei program rămînea mereu în alb. Din teoria «trăirii», el scoate invitația la «aventură». Elevii săi sînt mai ales evrei, deoarece noțiunile de «viață», «problemă», «experiență» le sînt acestora (obsedați de poziția lor în societatea umană) mai scumpe decît acelea de «creație» și «absolut». Dar e urmat deopotrivă și de tinerii cu aspirații politice, care văd în ideea de «trăire» îndreptățirea acțiunii. Învățătorul îi cheamă la Universitate spre a le ponegi filozofia contemplativă și-i ia de braț la redacție spre a face cu ei «experiențe». El nu are personal și principial nici o filozofie, afară de aceea cuprinsă în hotărîrea de a primi directive de la viață. (...) Că elevii n-au înțeles subtilitatea doctrinei, se vede din aceea că evreii atrași de studiile sale iudaiste și de vechea lui politică libertară (a vorbit chiar la căminul sionist) sînt surprinși de contradicție, în vreme ce ortodocșii naționaliști îl cred de al lor. Filozoful a putut trece prin atitudinile cele mai opuse cu o candidă dezinvoltură, susținînd odată statul ca instrument tehnic, în afara conceptului de națiune, și altă dată statul național*

⁹ Vezi *Evreii în alegeri*, în *Cuvîntul*, luni, 20 iunie 1932, p. 7.

¹⁰ Vezi *Americanii și mișcările antisemite din Germania; Produsele germane boicotate de evreii din România; Meetingul evreilor din Chișinău*, în *Cuvîntul*, 28 martie 1933, p. 1.

¹¹ Vezi A.L. Zissu, *În jurul caracterului apolitic al evreilor*, în *Cuvîntul*, 25 noiembrie 1933, p. 1-2.

¹² “*Cuvîntul* a fost un cotidian de dreapta, iar Nae Ionescu a fost un ideolog de dreapta, apoi de extremă dreaptă, așa că Sebastian s-a pigmentat, inevitabil, în culorile locului unde s-a aflat și ale mentorului care l-a format și l-a influențat”, vezi M. Petreu, *op. cit.*, p. 30; vezi și *passim*.

ortodox”¹³. Să mai adăugăm, pe aceeași linie a dezinvoltei reconcilierii a contradicțiilor, abilitatea lui Nae Ionescu de a trece, în decurs de câteva săptămîni, de partea restaurării la tron a lui Carol al II-lea, pentru a se transforma ulterior, cu aceeași repeziciune, în dușmanul politic înverșunat al acestuia. Era cam greu, în asemenea circumstanțe zigzagate, să se găsească cineva care să pășească pe urmele conceptuale ale filosofului. Însă Marta Petreu are impresia, în studiul său, că – acolo unde era vorba despre o oportunistă piruetare în roza vînturilor – poate fi totuși identificată o ideologie năistă clară și unitară, precum și o filiație ideatică, spre învățăcel¹⁴. Curajoasă ipoteză!

Un alt exercițiu de “coafare” se realizează prin decuparea și izolarea artificială a figurii celor doi, Maestru și Discipol, în concertul publicației. După ce a stabilit unilateral partizanele *Cuvîntului*, autoarea subliniază cu insistență poziția stranie a tînărului evreu, într-o redacție extremistă, ca pe o relație masochistă, împotriva firii. În realitate, însă, nici orientarea globală din acei ani a cotidianului nu era extremă, nici Mihail Sebastian nu era singurul minoritar din echipa ziarului. După cum o arată Ioana Pârvulescu într-o detaliată replică, se mai aflau “în redacție Ion Călugăru și Paul B. Marian, evrei ca și Sebastian, ca să nu-i pomenesc decît pe cei mai cunoscuți azi; în administrație, Hanna Rösner, S. Ludvig, Didi Iancovici, C. Vabram și doi armeni, Zareh Lorenian și N.K. Claudian; apoi directorul tehnic al imprimeriilor, Carol Rohstein, linotipiștii Carol Eidam, Jack Francisc, paginatorul de noapte Salvetz Ion. Proporția evreilor exclude deci posibilitatea ca ziarul să fi fost, pînă la acea dată, antisemit și de extremă dreaptă”¹⁵. Cînd Mihail Sebastian vorbește, așadar, în articolul său jubiliar, despre “Familia «Cuvîntul»”, sintagma are o logică imediată, iar deciptarea ei printr-o eventuală identificare complice a victimei cu călăul se vedește absolut halucinantă.

Dar toate aceste aprecieri țin doar de considerațiile preliminare, care încă nu au puterea de a da un răspuns limpede în legătură cu activitatea publicistică a lui Mihail Sebastian, din anii 1932-1933, estimați de Marta Petreu că ar reprezenta perioada culminantă a derivei lui extreme. (Să notăm că, pînă în vara anului 1931, Sebastian

¹³ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982, p. 953, 954.

¹⁴ “Convingerile lui politice, trase la indigo după acelea ale patronului său, sînt antieuropene, antidemocratice, autarhiste”, vezi M. Petreu, *op. cit.*, p. 83.

¹⁵ Vezi Ioana Pârvulescu, *Cuvîntul și cuvintele lui Sebastian*, partea a III-a, în *România literară*, nr. 30/31 iulie 2009, p. 12.

fusesse plecat cu o bursă de studii în Franța, iar din ianuarie 1934 apariția *Cuvîntului* a fost suspendată de cenzura militară, iar Nae Ionescu a fost arestat. Prin urmare, îi era aproape imposibil scriitoarei să identifice vreun alt interval “extremist” în panoplia autorului evreu.) Doar examinarea atentă a textelor înseși, a direcțiilor de orientare ale gazetarului interbelic ne pot edifica. Este ceea ce ne propunem în continuare.

2. M. Sebastian și nazismul

Cercetătoarea clujeană ne spune că Mihail Sebastian s-a opus hitlerismului numai fiindcă era un regim lipsit de “ironie”, care intervenea în “viața particulară” a oamenilor, mai fiind și antisemit (p. 71), dar ne asigură hotărâtă că “*punctul lui de vedere, copiat la indigo de la Nae, este al unui filosof care privește «fatalitățile universului» de sus, de la înțelegerea istoriei ca «alternanță de creație și distrugere». El descrie fenomenele și le acceptă pentru simplul fapt că ele există*” (p. 86). Lansată în confecționarea abuzivă a unui portret de publicist extremist, scriitoarea se vedea încurcată de ponderea semnificativă a textelor antihitleriste ale lui M. Sebastian, din epocă, și a ales să le diminueze semnificația. Dar, în realitate, activitatea gazetărească antinazistă a scriitorului, în acea perioadă, a fost dintre cele mai ample și insistente. Dictatura instaurată de Adolf Hitler a fost batjocorită cu cele mai diverse argumente și pentru cele mai precise motive. Fanatismul nazist al populației civile germane, care își va primi pedeapsa o dată cu mersul istoriei, e ridiculizat la scenă deschisă.

*“Ziarul hitlerist **Hanauer Anzeiger**, care apare în orășelul Hanau din Hessa, publică la rubrica anunțurilor următoarele rînduri, reproduse fără comentarii de o revistă pariziană: «**Wilhelm și Elfriede Gruber Schaefer au onoarea să anunțe nașterea robustului lor hitlerist Heinrich-Gerhard Gruber**». / Este fără îndoială un exemplu de zel politic, despre care se poate spune că e cel puțin excesiv. Să faci amor cu programul partidului în mîină și să alternezi cuvintele tandre cu declarațiile de principiu, astfel încît, după nouă luni, să dai naștere unui mic ideolog – iată un record demn de remarcat. Politica se ia la întrecere cu biologia și nu m-aș mira s-o învingă. Astfel grija tinerelor femei însărcinate nu va mai fi de aici înainte să știe dacă pruncul ce-l poartă în pîntece este băiat sau fată, ci pur și simplu dacă este conservator sau revoluționar. / Vom auzi într-o zi la Capșa un scurt dialog care ar fi făcut altădată fericirea bunului nostru Caragiale. / - A născut nevastă-mea azi noapte. / - Felicitările mele. Ce? / - Un național liberal de nuanță ducistă. / (Căci vedeți, la noi, determinarea sexului... politic are să fie mult mai dificilă, din cauza diversității de programe. În schimb, paternitatea are să fie mai lesne de stabilit. Fiindcă dacă d-ta ești, să zicem, țărănist și nevasta are să-ți nască un averescan, trădarea va fi dovedită.) / Gluma însă merită să fie oprită aici, pentru un comentariu mai grav. Într-adevăr, nu e revelator micul anunț din*

Hanauer Anzeiger? El explică, dacă te gîndești bine, o parte bună din misterul german actual. El ne face să bănuim cîtă farsă, cîtă naivitate, ce amestec de prostie și ingenuitate intră în complexul hitlerismului triumfător. Un sentiment general de disperare desigur, dar mai ales o vastă acumulare de mici vanități, mici răbufneli, mici visuri eroice, mici vocații de general ratat. În această învălmășeală este simbolică nașterea lui Heinrich-Gerhard Gruber, care n-a apucat să fie copil și a devenit deodată hitlerist. / Într-o zi, Heinrich-Gerhard, vei muri strivit pe asfalt într-o încăierare de stradă sau vei sîngera în noroi, într-un nou război mondial – și se vor găsi oameni care să nu înțeleagă nici atunci că moartea ta nu se datorește gloanțelor dușmane, ci imbecilității omenești de azi și de totdeauna.”¹⁶

Apariția lui Hitler și a guvernării sale autoritare se datorează unui dezastru nu doar în planul politic, ci și în acela social-economic, ce a împins la soluții instinctive de refugiu, amplificînd anarhia și decăderea de ansamblu a moravurilor:

“Ordonanța guvernului Papen, prin care regulează în Germania dansul, înotul, sărutul și costumul de baie, seamănă grozav cu măsurile de același fel, luate de Mussolini în Italia, mai demult. Este în firea oricărui regim opresiv să intervină în viața particulară a oamenilor și să o «moralizeze». Un dram de ironie le-a lipsit totdeauna dictatorilor. Și acest dram de ironie este singura superioritate pe care o are asupra lor democrația. / E drept că viața morală a Germaniei de după război a cunoscut o destindere prea bruscă. Noile ei generații de tineri s-au avîntat orbește într-o viață de libertate sexuală, sport, aventură. Prea multe lucruri și valori dăduseră faliment deodată, pentru ca viața să nu fi sărit dincolo de vechile ei cadre. Mizeria pe deoparte, înfrîngerea pe de altă parte, au distrus toate criteriile și impedimentele morale. Cred cu tărie că o țară care trăiește doi ani sub un regim monetar catastrofal, merge matematic spre coruperea moralei sale sociale. Și un copil care a crescut în casa unor părinți, înebuniți de faptul că milionul de dimineață valorează seara cinci parale, nu va crede nici în virginitate, nici în premii școlare, nici în virtuți familiare. / Din marea scufundare a Germaniei, tinerele generații aveau nevoie să evadeze cu orice preț. Și atunci s-au întors, printr-o reacțiune sufletească simplă, către o căutare frenetică a senzației, a aventurii, a momentului de viață primar, liber, neînfrînat. Era un «complex de inferioritate» colectiv și soluția lui a fost dezordinea. În direcție socială: amorul liber, pederastia, dansul, alcoolul și nudismul. În direcție politică: Hitler. / Da, oricît de paradoxal ar părea acest lucru, cred că hitlerismul și nudismul sînt două simptome ale aceluiași proces istoric. Nudismul, cu proporțiile impresionante pe care le-a luat în Germania, vine din necesitatea obscură de a se libera, de a se rupe de

¹⁶ Mihail Sebastian, *Heinrich-Gerhard Gruber*, în *Cuvîntul*, marți, 26 aprilie 1932, p. 1

forțele apăsătoare ale marasmului zilnic, necesitatea de a lua lucrurile de la capăt, de la început, în lumină, în soare, în uitare. Este un efort tragic și în același timp pastoral. Pervers dacă vreți, ca manifestare, dar pur și trist ca resort. / Nu același dor de uitare și începere de viață nouă a dat în ordine politică momentul lui Hitler? Noi, din afară, putem judeca desigur cu severitate și ironie mascarada acestui isteric blond. Și el poate fi realmente un caraghios. Nu mai puțin complexul sufletesc care i-a dat naștere, este profund, răscolitor și capital. / Baronul von Papen, bine crescut și bine hrănit, purtător de frac și cravată, crede cu naivitate că 20 de milioane de tineri pot fi trași de urechi și cuminiți printr-o simplă ordonanță. / Ce să priceapă un baron din aceste timpuri?”¹⁷

Iluzia de arianism și puritanism al rasei este o aberație, atâta timp cât umblă vorba că însuși Führerul are origini necurate:

*“Doctorul Fritz Gerlich a scris și a publicat un studiu foarte serios și științific în care dovedește că «frumosul Adolf», cum i se zice familiar, este din punctul de vedere al rasei, un tip **alpin-mongol**. Descoperirea este cutremurătoare, căci după dogmele hitlerismului, neamțul autentic, neamțul pur sînge, neamțul 100%, trebuie să fie neapărat și exclusiv un tip **nordic-germanic**. Înțelegeți catastrofa – nu-i așa? – și băgați de seamă cum această simplă schimbare de termeni poate să destrame dintr-o dată întreg edificiul național-socialist, lăsîndu-l fără bază antropologică. / Doctorul Gerlich a adus în sprijinul constatării sale o serie de fotografii ale lui Hitler, măsurîndu-i craniul și studiîndu-i conturul.”¹⁸*

Un bancher evreu, care comite nesăbuința de a-i împrumuta cancelarului german patru milioane de mărci, este reprobabil sarcastic:

“Între Adolf Hitler și Marcu Wellenberg, cel care se păcălește, și se păcălește cumplit, nu este Adolf, ci Marcu. Nu fiindcă încurajează o operă de distrugere a propriului său neam. Doamne ferește! Ci pentru că face o proastă afacere. / Ca bancher și ca ovrei, ar fi trebuit să știe că baraca hitleristă merge prost și că în nici un caz o ipotecă asupra ei, chiar de rangul întâi, nu va putea niciodată acoperi patru milioane de mărci sănătoase. Ei bine, cînd un strateg ca Adolf Hitler izbutește să ducă în așa hal de nas pe un zaraf ca Marcu Wellenberg, însemnează că principiul rassist repurtează una din cele mai strașnice victorii ale sale și că, în

¹⁷ M. Sb., *Hitler și nudismul*, în *Cuvîntul*, joi, 18 august 1932, p. 1.

¹⁸ M. Sb., *Adolf Hitler – mongol*, în *Cuvîntul*, vineri, 2 decembrie 1932, p. 1.

versiune modernă, Siegfried îl ucide încă o dată pe balaur, Siegfried chemându-se însă de astă dată Adolf, iar balaurul Marcu.”¹⁹

Pe un ton deplîngător-satiric este prezentat felul în care un intelectual de frunte poate fi alungat de o dictatură obtuză:

*“Nu mai departe decît ieri, hitlerismul a sărbătorit una din primele lui mari izbînzii: scriitorul Heinrich Mann a fost alungat de la prezidența Academiei germane. Spiritul pur, tradiția prusacă 100 la sută, instinctul național își recapătă astfel drepturile integrale în artă. / Heinrich Mann este într-adevăr un personagiu subversiv. Poate nu prin cărțile sale – romane, poezii, eseuri și studii critice – cărora Adolf Hitler n-a avut probabil timp să le citească titlurile, dar cu siguranță prin atitudinea sa socială, prin eleganța și prin sobrietatea sa de scriitor. Din capul locului și principial, un om care, în loc să strige prin berăriile bavareze **Heil Hitler!**, se ascunde prin bibliotecă și se ocupă cu cărți este un individ suspect. Dacă n-ar fi decît motivul ăsta și încă ar fi de ajuns. / Pentru Heinrich Mann, cazul se agravează cu alte elemente de-a dreptul criminale. Acest domn a făcut cîteva acte de trădare patentă. A fost la Paris. A vorbit acolo despre pace. A pretins în cîteva conferințe (ținute – oroare! – în franțuzește) că există un spirit european, că acest spirit este mai creator, mai politic și mai realist decît toate doctrinele șovine din lume. A susținut în fine că problema franco-germană nu este la urma urmelor insolubilă și că în limpezirea ei tunurile nu sunt de strictă necesitate. Aceste infamii, Heinrich Mann le-a spus critic și sobru, cu foarte multe rezerve față de politica franceză, dar de asemeni cu multă dojană pentru sistemele politice germane. Ori nu este tolerabil ca un om să vorbească în anul 1933 cu atîta libertate de spirit, cu atîta degajare, călcînd peste prejudecăți, peste minciuni și peste locuri comune, trecînd sub controlul conștiinței sale toate gogorițele patetice care circulă prin lume și încercînd să-și fixeze în avalanșa acestor declamații unanime, un post de observație calm și lucid. Cine este acest cutezător și în ce calitate își rezervă asemenea drepturi? Un intelectual? Ce e aia? Ce uniformă poartă? Ce număr de ordine? Și ce parolă?”²⁰*

În altă intervenție de mare impact civic, din aceeași perioadă, Mihail Sebastian se miră de ipocrizia fascistă italiană și de cea nazistă germană care, împreună, pretind a lupta “împotriva dușmanilor civilizației”. E vorba, totuși, de o scandalosă substituție de roluri, ce trebuie penalizată.

¹⁹ Amyntas, *Adolf și Marcu*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 28 ianuarie 1933, p. 1.

²⁰ Amyntas, *Heinrich Mann dat afară*, în *Cuvîntul*, miercuri, 1 martie 1933, p. 1.

“Problema este prea tragică pentru a ne îngădui ironii. Dar oricum, să faci din Germania hitleristă un campion al civilizației este un fapt paradoxal. Hitlerismul este prin structură adversarul civilizației. Nu din obscurantism (ceea ce ar fi o obiecție democrată) și nici din cruzime (ceea ce ar fi o copilărie), ci din necesitate. Din necesitate revoluționară. Orice revoluție este anti-culturală – și nu e greu de înțeles pentru ce. / O cultură însemnează o serie de valori, o ierarhie de valori, un sistem și un spirit. O revoluție nu poate porni decât de la răsturnarea acestora. / Când 10 ani de zile, Europa a strigat că bolșevismul este o barbarie, Europa nu greșea. Bolșevismul era o barbarie în raport cu civilizația și cultura europeană. Exact în același raport este și hitlerismul o barbarie. El este obligat de legile sale de viață să lupte, să conteste și să anuleze toate valorile actuale de civilizație și de cultură. / De altminteri, o face fățiș și fără ipocrizie”²¹.

Gazetarul, aflat pe marginea prăpastiei unui nou război mondial, arăta o uimitoare luciditate în denunțarea dictaturilor de stînga și de dreapta, a demagogiei ce marca viața diplomației internaționale:

“O fotografie din ceea ce se cheamă «culisele» conferinței de la Londra îl arăta zilele trecute pe d. Litvinov în conversație cu d... von Neurath. Ambii convivi păreau să fie în excelentă dispoziție și în perfectă amicitie. Emisarul Berlinului și emisarul Moscovei. Al acelui Berlin, unde muncitorii suspecți de cel mai vag marxism sunt executați fără vorbă și fără forme. Și al acelei Moscove, unde aceeași operație se petrece invers, pentru indivizii bănuți de burghezie. / Reprezentînd două sisteme de teroare ideologică opuse, cei doi domni în frac își surîdeau totuși cordial, cum se cuvine între oameni bine crescuți. Încă odată, mondenitatea se dovedește mai tare decât politica. (...) În frac, fiecare cu o cupă de șampanie în mîină și bînd «Brüderschaft» – cine i-ar recunoaște? / Dar să fie susnumitul corp delict fotografic cu desăvîrșire lipsit de semnificație? / Bunele maniere sunt imperioase în diplomație și surîsul face parte din deformarea profesională a unui ministru de externe. Ele nu angajează la nimic. Cu surîsul pe buze se poate declara un război și, cu același surîs, se poate declanșa o revoluție. Pentru o psihologie de diplomat detaliul acesta este minim. / Noi însă, oamenii de rînd, care obișnuim să luăm viața în serios, înțelegem mai greu frivolitatea aceasta. Gesturile, faptele, atitudinile au în existența noastră particulară, a fiecăruia, înțelesul lor lămurit și cînd dăm o palmă cuiva o dăm cu toată greutatea, iar cînd o primim, o primim la fel. Suntem niște conformiști – niște detestabili conformiști. Credem adică în ce spunem și în ce gîndim, credem în adversitățile noastre și în prietenii noastre și încercăm să trăim cu ele,

²¹ Mihail Sebastian, “Dușmanii civilizației”, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 5 august 1933, p. 1.

ascultînd de ele. Nu e de mirare că, cu asemenea mentalitate rudimentară, suntem uluiți și în fundul inimii noastre naive scandalizați de comedia pe care și-o joacă pe «scena internațională» diverse personaje, care ne reprezintă pe noi, durerile noastre colective, așteptările noastre surde. Judecăm cu o copilărească onestitate, cînd le cerem acestor oameni care în fond nu sunt decît niște tehnicieni și niște birocrați, să se poarte, în convorbirile lor diplomatice, potrivit instinctelor și intereselor ce pretind că reprezintă. / Fotografia celor doi domni în frac ar putea să ne aducă aminte în ce mare măsură, marile probleme generale sunt numai niște mici comedii.»²²

Alte articole, în aceeași direcție, combat cu arme dintre cele mai diversificate aberația nazistă. O dată se ironizează propunerea feministelor hitleriste de-a se boicota fardurile și rujurile franțuzești, deoarece moda oricum sfidează timpurile și interdicțiile, ea se impune în ciuda tuturor opreliștilor²³. Altă dată, umoristul mimează uimirea cînd citește cuvintele lui Hitler, care afirmase că *“va face o derogare de la programul partidului și va îngădui să fie lăsați în diverse posturi tehnice experți economici și financiari, chiar dacă nu sunt național-socialiști”*. Dar dacă s-a creat deja o breșă, *“atunci nu cumva în toate aceste ramuri de activitate, ca și în economie, certificatul de hitlerist devine insuficient pentru a legitima o competență?”*²⁴. Alteori ziaristul persiflează ordinul salutului nazist obligatoriu, ori de cîte ori se intonează imnul hitlerist, și amintește de Wilhelm Tell, eroul lui Friedrich Schiller, precum și notoria sa insubordonare civică, lăudată într-o dramă în cinci acte. Iată cum Schiller însuși se împotrivește hitlerismului²⁵. Cu alt prilej, M. Sebastian își exprimă oroarea în fața deciziei naziste de-a le impune bolnavilor *Sterilizarea higienică*²⁶. Pînă și culorile steagului lor, în loc să-i inspire respect, îi readuc în amintire trecutul criminal al Germaniei²⁷.

Partizanatul exprimat cu atîta determinare de M. Sebastian intra firește în coliziune cu interesele și părerile tipărite de conducătorul ziarului, Nae Ionescu. Acesta din urmă, îndeosebi după a doua jumătate a anului 1933, a pornit să reabiliteze, în rîndul

²² Mihail Sebastian, *Doi oameni în frac*, în *Cuvîntul*, joi, 6 iulie 1933, p. 1.

²³ Mihail Sebastian, *Ideea doamnei Von Gelinck*, în *Cuvîntul*, joi, 4 mai 1933, p. 1.

²⁴ Mihail Sebastian, *Chiar dacă nu sunt hitleriști...*, în *Cuvîntul*, luni, 10 iulie 1933, p. 1.

²⁵ Mihail Sebastian, *Wilhelm Tell și salutul roman*, în *Cuvîntul*, miercuri, 19 iulie 1933, p. 1.

²⁶ Mihail Sebastian, *Sterilizarea higienică*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 29 iulie 1933, p. 1.

²⁷ Mihail Sebastian, *Negru-alb-roșu*, în *Cuvîntul*, luni, 13 martie 1933, p. 1.

opinieii publice românești, imaginea Germaniei naziste. În septembrie '33, de pildă, se simțea dator să denunțe supărat “o campanie metodică dacă nu de denigrare, cel puțin de pasionată opoziție împotriva ordinii național-socialiste (...) care își trage originea sau din cercurile evreiești din lumea întreagă sau din cancelariile statelor din apus”. La o asemenea conspirație mondială împotriva Führerului, noi n-ar trebui să fim părtași²⁸. Cîteva săptămîni mai tîrziu, același Nae Ionescu le explica tuturor cît e de normal că Germania s-a retras de la conferința dezarmării de la Geneva, declarînd că iese și din Liga Națiunilor: un popor tînăr și energic, “plin de puteri creatoare”, nu mai poate accepta in Justițiile fostelor tratate de pace²⁹.

După cum se vede prea bine, opiniile pe tema hitlerismului și a Germaniei naziste, exprimate de Magistru și de Discipol în paginile *Cuvîntului*, sînt antitetice, deși tolerate de polifonia publicației. Surpriza apare doar o dată cu monografia Martei Petreu care, bazîndu-se pe faptul că cititorii secolului XXI n-au frecventat, cu mic, cu mare, presa română interbelică, ne povestește azi că opțiunile politice ale lui Nae Ionescu și ale lui Mihail Sebastian ar fi fost “trase la indigo” (p. 83).

²⁸ Nae Ionescu, *Ce avem noi cu revoluția germană*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 23 septembrie 1933, p. 1.

²⁹ Nae Ionescu, *Cum judecăm*, în *Cuvîntul*, joi, 19 octombrie 1933, p. 1.

3. M. Sebastian și fascismul

În puținele articole referitoare la fascismul italian, Mihail Sebastian păstrează, în permanență, aceeași atitudine negativă de principiu, chiar dacă în anumite situații îi remarcă și detaliile tolerabile. Cum se explică această aparentă contradicție? Vom încerca s-o explicăm mai jos. Deocamdată să arătăm că, în a doua jumătate a anului 1932, ziaristul consemnează câteva din calitățile personale ale Duceului, așa cum rezultă ele dintr-o carte tocmai apărută, deși nu-i împărtășește opțiunile politice antidemocratice.

“Un nou Mussolini mult mai uman, mai nuanțat și mai complex, se desemnează în cartea recentă a lui Emil Ludwig, acest abil reporter internațional. / Față de șeful fascismului, atitudinea curentă a străinilor este dublă. Admirație pentru revoluționarul care a dăruit un regim și a inițiat clădirea altuia. Rezervă față de omul care s-a înconjurat de un aparat glorios împovăraător și a mimat cu talent, dar și cu emfază, atitudini supreme. Gloria e atât de aproape de cabotinaj prin aparențe, încât trebuie foarte multă măsură și simț critic pentru a-i găsi stilul social adecvat. Acest stil, Mussolini nu l-a găsit totdeauna. De aceea personalitatea lui avea și are ceva iritant, provocator uneori, incomod. (...) Democrația n-o fi creat un regim politic, dar a creat o mentalitate socială. Mentalitate socială la care silueta morală a Duceului contravine. O singură dată, într-o singură împrejurare, am bănuț că în dosul acestei figuri grandilocvente se poate ascunde un suflet de om neliniștit și înțelegător. Acum vreo doi ani, când Mussolini a adresat, prin cinematograful vorbitor, un mesajiu poporului... francez. Lucrul nu era ușor. Ostilitatea parizienilor – vreau să spun a oamenilor de pe străzile Parisului – față de dictatorul în cămașe neagră, nu este cruntă, dar e ascuțită și vioaie. S-ar fi putut ca discursul să-i fie primit cu huiduieli. / Ei bine, au fost dimpotrivă, câteva minute de o liniște și o reculegere, cum nu se va fi întâmplat adesea în fața unui ecran. Omul de pe pânză vorbea prietenos, fără exces, într-o franțuzească bună, în termeni limpezi, evocând zilele sumbre ale războiului, pe care el le trăise ca simplu soldat în tranșee, discutând posibilitățile de viitor ale păcii, trecând cu abilitate peste adversități, fără să le ignoreze însă, desemnând sobru greutățile și rezervele politicii internaționale de aici încolo. A fost o cuvântare serioasă și îngrijorată, dar vibrând de un simț omenesc surprinzător. Ducele era de nerecunoscut.”³⁰

³⁰ Mihail Sebastian, *Un alt profil al lui Mussolini*, în *Cuvântul*, vineri, 5 august 1932, p. 1.

Cu alt prilej, el subliniază bizareriile unei dictaturi care săvârșește neașteptate gesturi de generozitate ce-i vor oferi poate, în posteritate, câteva circumstanțe atenuante:

“Ediția italiană a cărții lui Axel Munthe [Cartea de la San Michele] era precedată de o prefață anume scrisă de autor, care observa, între altele, cât de frumoase sunt păsările Italiei și mai ales cât sunt de frumoase cele din insula Capri. Asemenea bucurii ale ochiului ar trebui cultivate, scria el, și e păcat că locuitorii din Capri, vânători în mare parte, nu cruță aripile ce vin să filfîie deasupra pămîntului lor. La urma urmelor, o lege care să oprească împușcarea păsărilor ar putea să apere această bogăție liberă a insulei, împotriva oamenilor prea iubitori de praf de pușcă. (...) Se întîmplă însă ca Mussolini, care conducînd o duzină de ministere, mai are timp și de cetit literatură, să dea peste cartea lui Axel Munthe și să ia cunoștință de dezideratul atît de nesperios din prefață. Și se mai întîmplă ca acest Mussolini să nu se sperie a traduce într-un text de lege gîndul emoționant al unui poet. (...) Fapt este că păsările Italiei au aflat de legea încruntatului Duce, căci în ultima vreme s-a observat o neobișnuită imigrare păsărească spre Capri. Stoluri întregi se refugiază în zona de cer imunitat și astfel orizonturile insulei Capri se pavoazează cu mii de aripi colorate, ca o invazie de stegulețe festive. / Toată istoria asta, pentru că un om, care era poet, le-a iubit și pentru că alt om, care era dictator, a înțeles. / În ziua în care se va judeca opera fascismului, această mică poveste va cîntări cred greu în registrul justificărilor. Cu atîta lucru se poate scuza nu numai un regim, dar o istorie.”³¹

Caracterul poetic, hiperbolic, al textului citat este evident, iar deturnarea sa spre eventuala decodare a unui partizanat totalitar ar fi abuzivă. Mesajul moral, descifrabil limpede, este că surprizele plăcute sînt posibile chiar și în mijlocul mlaștinii. Ducele “încruntat”, care este, incontestabil, un “dictator”, a avut, iată, o neașteptată tresărire ecologistă.

În altă împrejurare, Mihail Sebastian rămîne uluit în fața performanțelor noii *Enciclopedii Italiene* și se miră că obiectivitatea ei științifică a putut fi menținută, în ciuda regimului fascist, care n-a interferat ideologic.

“Nu știi dacă vreo bibliotecă de la noi posedă cele 16 volume, pînă astăzi apărute, ale enciclopediei italiene, pe care statul fascist o tipărește de cîteva ani, cu intenția de a o termina în 1937. Poate biblioteca Academiei,

³¹ Mihail Sebastian, *Păsările zboară spre Capri...*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 24 decembrie 1932, p. 1.

unde, e drept, n-am căutat-o. Dar dacă nici acolo nu se află, va trebui să se aducă neîntârziat această enciclopedie, nu numai pentru serviciile de documentare ce le poate face lectorilor, dar mai ales pentru exemplul uluitor ce-l constituie. Mi se pare că nu are nimeni dreptul să judece justificarea fascismului italian, înainte de a fi răsfoit aceste volume. / Este o construcție literalmente formidabilă. Toată cultura și civilizația timpului expusă sistematic, precis, complet. Fiecare articol este un mic tratat. Am deschis la întâmplare să citesc articolul dedicat unui mic sat francez, articolul lui Alexandru cel Bun al nostru, articolul dedicat problemelor de alimentație... La întâmplare, din nu importă ce ordine de idei, din nu importă ce disciplină. Pretutindeni, date, cifre, scheme, fotografii, scări grafice. Nu este materialul inert al enciclopediilor curente, cele care au compromis geniul [sic!] și i-au creat reputația de didacticism steril, pe care o cunoaștem. Pare a fi o operă însuflețită, organică și realmente vie. O adevărată operă de arhitectură complexă și simplă în același timp. / Datele și dimensiunile acestei clădiri, încă neterminată, sunt prin ele înșile [sic!] extraordinare. «Enciclopedia Italiană» va cuprinde 35 de volume plus un volum de indice, 35.000 pagini, 7000 planșe, 800 planșe colorate, 60.000 de fotografii și desene, 44 milioane de cuvinte și 250 milioane de litere. / Socoteala aceasta este oarecum americană, dar cred că este totuși insuficientă pentru a vă comunica sentimentul de uimire, ce te cuprinde cunoscând mai deaproape realizarea cifrelor acestora fabuloase. / «Enciclopedia» apare din inițiativa guvernului fascist și cu fondurile statului italian, în editura institutului Giovanni Treccani. Redactorii ei sunt repartizați în 40 de secțiuni speciale, pentru fiecare disciplină științifică sau artistică în parte, secțiuni conduse fiecare de către un director. Savanții și scriitorii utilizați sunt în majoritate italieni, recurgându-se însă pentru anumite capitole la competența specialiștilor străini indispensabili. Acest imens laborator, această imensă uzină este pusă sub direcția generală a lui Giovanni Gentile, în sarcina căruia rămîne munca dificilă de sinteză și coordonare a unui atât de vast material. Sinteza ce se face în baza unui strict principiu de obiectivitate științifică, ceea ce de altminteri este și ciudățenia acestei enciclopedii «fasciste», cu desăvârșire lipsită de spirit partizan, nu numai în capitolele sale științifice, dar chiar și în cele istorico-politice. / Întrebarea este dacă o asemenea operă nu ajunge pentru a legitima un regim. »³²

Exemplul italian al muncii științifice de amploare, neîndiguite de vicisitudinile politice, ar trebui preluat cât mai grabnic (în subtext se percepe, eventual, nemulțumirea gazetarului legată de atotputernicia cenzurii ideologice de la noi). În schimb, cu un alt prilej, ziaristul de la *Cuvîntul* recurge la subtila batjocorire a Italiei fasciste, ce se

³² Mihail Sebastian, "Enciclopedia Italiană", în *Cuvîntul*, sîmbătă, 6 mai 1933, p. 1.

discreditează sprijinind oficial bizareriile lui F.T. Marinetti. Antifraza, prin care mimează entuziasmul fervent, devine principalul său instrument de lucru.

*“Telegrama de ieri care anunța deschiderea expoziției de pălării futuriste la Milano era desigur foarte hazlie și dacă ați rîs cetînd-o, foarte bine ați făcut. / Ideea este într-adevăr năstrușnică. Fiindcă, după cum ați văzut, guvernul italian, prin d. F.T. Marinetti, membru al Academiei și poet plenipotențiar al regatului, ne propune să abandonăm bunele, vechile, burghezele noastre pălării de pai și fetru, pentru a le înlocui cu pălării electrice. D. Marinetti a băgat de seamă că în timp ce întreg universul s-a modernizat, noi – oamenii – am rămas demodați ca niște provinciali îndărătnici. Umblă avioane prin cer, se plimbă submarine prin adîncul oceanelor, circulă conferințe și melodii prin eter, emise și captate de un băț magic, sboară fotografiile de la un cap al pămîntului la alt cap prin belinograf – și în mijlocul acestei imense fecundări de lumini, sunete și imagini, noi continuăm să punem pe ceafă niște mașini rudimentare și desuete, cărora le zicem pălării. / Omul trebuie schimbat și pus în concordanță cu progresele pămîntului pe care trăiește. Este o veche idee a d-lui Marinetti. Iată-l punînd-o în aplicare și începînd realizarea ei, metodic de la cap. Expoziția de la Milano încearcă să lanseze cîteva modele noi de pălării, pentru diverse ocazii și diverse temperamente: pălării «terapeutice», «poetice», «semnalizatoare», «rapide» etc. / D-l Marinetti este un bărbat cu fantezie. D-sa nu este la întîia ispravă ciudată. Nu sunt decît doi ani, de cînd a întreprins un voiaj prin toate capitalele mari ale Europei, dînd o serie de concerte cu un instrument futurist – **russolofonul** – un fel de combinație de orgă, ferăstrău și piuliță, cu care ținea morțiș să înlocuiască instrumentele demodate, ca pianul și vioara. / Nu este prin urmare surprinzător că după ce a reformat muzica, atacă reforma mult mai gravă a pălăriei. / Surprinzător însă poate părea unora numai faptul că această întreprindere este susținută, stimulată și patronată de însuși guvernul italian, care îi acordă astfel un caracter de oficialitate. / Ei bine, acest lucru, oricîte aparențe comice ar avea, este un puternic semn de vitalitate. Un regim care suportă fantezia, un regim care își permite mari copilării, mari neseriozități, un regim care înfruntă cu atîta ingenuitate ridicolul, este un regim cu ascunse resorturi de viață, tînăr, liber, inegal poate, dar capabil de nebunii creatoare. Căci nu se poate ști niciodată de unde sare iepurele, dar în nici un caz el nu poate sări din redingota unui ministru țepăn, grav, moral și reținut. / E prea mult «simț critic» în alcătuirea lumii vechi, lume care încă nu cunoaște salvatoarea putere de a fi ridicol.”³³*

³³ Mihail Sebastian, *Puterea de a fi ridicol*, în *Cuvîntul*, miercuri, 21 iunie 1933, p. 1.

Situația internațională îi oferă scriitorului un nou prilej de ironii la adresa fascismului maghiar și a celui italian care, slujindu-se de aceleași idei revanșarde, au intrat în coliziune. Aberația principiilor politice ale lui Mussolini e persiflată, fiindcă se izbește de similarele principii politice ungurești. Intoleranța fascistă e redusă la un derizoriu absurd, căci se confruntă cu ea însăși.

“Alaltăieri la Budapesta, o nouă organizație iredentistă, din cele 999 câte vor fi existând acolo, a organizat o nouă manifestație pentru revizuirea tratatelor și recuperarea teritoriilor «pierdute». Manifestanții s-au dus să strige ura la legația italiană, clădire care este pentru junii entuziaști maghiari cam ceea ce este statuia lui Mihai Viteazul pentru junii bucureșteni. / Când vor avea și ungurii un Caragiale al lor, el nu va neglija probabil să remarce acest fapt cu oarecare humor. / Comedia de alaltăieri a fost însă ceva mai serioasă. Căci ce credeți dvs. că s-au dus să ceară ungurii la legația italiană? / Retrocedarea Croației? Nu. / A Banatului sârbesc? Nici. / A Transilvaniei? Doamne ferește! / S-au dus să ceară, nici mai mult nici mai puțin, decât înapoierea portului Fiume. Pur și simplu. Cerere făcută direct celui interesat, în termenii cei mai politicoși, dar direct: d-lui Benito Mussolini. / Nu se poate întâmplare mai binevenită. Ea ne servește nouă cu mult mai mult decât toate acțiunile noastre posibile de contra-propagandă. Căci cererea manifestațiilor de alaltăieri îi va pune pe italieni în situația de a înțelege, pe propria lor spinare, consecințele politicii lor revizioniste. Iar Ducele va afla că loviturile sale au uneori ricoșeu. / Obiectiv vorbind, din momentul în care ai acceptat temeiurile acțiunii maghiare pentru revizuire, pretențiile asupra portului Fiume sunt perfect logice. Și tinerii iredentiști budapeșteni cerându-i d-lui Mussolini să le redea portul Fiume, nu-i cer decât să fie consecvent cu sine. Este aici o socoteală foarte simplă și dacă lucrurile s-ar întâmpla în politică după logică și consecvență, la ora la care scriem aceste rânduri, la Fiume s-ar cânta imnul lui Racozi [Rákoczi – n.n., L.A.]. Din fericire însă pentru Italia, în marea politică externă mai intră și un dram de inconsecvență, inconsecvența fiind, la drept vorbind, știința nuanțelor. / Avem însă tot dreptul să sperăm ca de aici încolo, în urma incidentului pomenit, să se producă oarecare moderație în pasiunea de justiție europeană a d-lui Mussolini. Nu că energicul stăpîn al destinului italian se va speria de manifestația mai mult platonicească de la Budapesta. Dar oricum, nu este agreabil ca un străin să rîvnească, fie numai în glumă, la ceea ce tu ai mai de preț. D. Mussolini nu va uita că Fiume însemnează, prin pateticul episod D’Annunzio, piatra de început a conștiinței fasciste. Și simplul fapt că bunii săi amici maghiari cugetă la dobîndirea acestui port italian și fascist îl va face să mai lase puțin revizuirea tratatelor pentru a reflecta la revizuirea amicițiilor.”³⁴

³⁴ Mihail Sebastian, *Revizuirea trece și prin Fiume?*, în *Cuvîntul*, joi, 16 februarie 1933, p. 1.

Altădată, Mihail Sebastian își exprimă uimirea că forțele totalitare (Rusia comunistă și Italia fascistă) semnează tratate diplomatice și vor să stabilească pacea europeană, când ele, ca niște adevărate state revoluționare (*i.e.* dictatoriale), pe plan intern comit abuzuri, nu diplomație.

*“Într-adevăr, nu vi se pare ciudat că ceea ce am numit mai sus «factori pacificatori» ai continentului se află a fi astăzi tocmai Rusia și Italia, Rusia sovietică și Italia fascistă? Un stat revoluționar de extremă stîngă și unul revoluționar de extremă dreaptă? Nu este paradoxală întîmplarea, care face ca rolul de mediator, de arbitru, de păstrător al echilibrului european să rămînă în seama a două state, care prin regimul și spiritul lor sunt anti-europene? (Înțelegînd desigur prin «european» spiritul democrat, industrial și libertar, ce a făcut pînă la război tipul comun de stat pe bătrînul continent.)”*³⁵

Din articolele examinate mai sus se percepe în mod limpede ideea că, în consecvență cu gîndirea sa democratică, antidictatorială, Mihail Sebastian a persiflat soluția fascistă, avînd discernămîntul de a-i recunoaște totuși unele amănunte acceptabile, deși imprevizibile. Patul procustian în care Marta Petreu înghesuie aceleași texte din ziarul *Cuvîntul* și concluziile tendențioase pe care le extrage cu forcepsul (“*Sebastian a continuat să privească fascismul cu simpatie, justificîndu-i existența prin cele mai extravagante argumente, ba pentru că Mussolini protejează (cum am văzut mai sus) păsările din Capri, ba pentru că Italia fascistă publică o uriașă enciclopedie*”, p. 86; “*Sebastian pare a fi uitat complet că el însuși a justificat fascismul lui Mussolini cu cele mai puerile și mai extravagante argumente, ba pentru că Ducele editează enciclopedii, ba pentru că permite expoziția avangardistă de pălării, ba pentru că protejează păsările de pe insula Capri*”, p. 228) marchează o flagrantă răstălmăcire a realității faptelor.

Scriitoarea clujeană, cu întîrziere de cîteva decenii, exploatează perspectiva istorică între timp limpezită, așază pe același plan de nocivitate nazismul german și fascismul italian, iar apoi – pentru a edifica un trucat portret de extremist – ascunde partizanatul antihitlerist perseverent și contondent al lui M. Sebastian, în schimb exhibă insistent cele cîteva rînduri favorabile față de Mussolini.

³⁵ Mihail Sebastian, *Diplomație între Roma și Moscova*, în *Cuvîntul*, duminică, 3 septembrie 1933, p. 1.

Și totuși, cum pot fi oare pricepute pasajele mai îngăduitoare la adresa Ducelui, din articolele lui Sebastian? Ce fel de extremist bizar e acela care, pe de o parte, satirizează cu mare vervă hitlerismul, iar pe de altă parte scapă notații de apreciere contextuală, la adresa fascismului? Portretul nu se încheagă unitar, există o contradicție fundamentală ce trebuie explicitată, pentru corecta înțelegere a fenomenului.

Noi, astăzi, în secolul XXI, avem deja o imagine globală, de perspectivă, asupra faptelor istorice. Dar, în anii 1932-1933, când comentatorul politic român își tipărea observațiile în *Cuvîntul*, situația nu era chiar atât de limpede. Prima etapă a guvernării lui Mussolini s-a remarcat printr-un șir de gesturi contradictorii, menite să-i arunce în confuzie pe adversarii săi din țară și de peste granițe. Direcția totalitară a administrației interne era deja conturată, însă n-au lipsit surprinzătoarele gesturi de deschidere spre dialogul extern. La 15 ianuarie 1927 era primit la Roma de către Mussolini, în vizită diplomatică, Winston Churchill. La 2 aprilie 1929, Ducele se întâlnea cu ministrul englez de externe Neville Chamberlain, iar în 1930 semna un tratat de pace cu Austria, în care sprijinea lupta împotriva Anschluss-ului, purtată de cancelarul Dollfuss. La 9 iulie 1931 era primit în Italia secretarul de stat american Henry Lewis Stimson. În luna octombrie a aceluiași an, dictatorul italian l-a întâmpinat pe Mahatma Gandhi.

Acesta era adevăratul context politic, în mijlocul căruia evolua ziaristul Mihail Sebastian, atunci când, în cele câteva articole din 1932-1933, persifla soluția totalitară a fascismului italian, însă recunoștea pe alocuri excepția gesturilor luminoase neașteptate (editarea de enciclopedii, protecția ecologică etc.). Firește că jurnalistului îi lipsea darul divinației și era în imposibilitatea de-a prevedea, la începutul anilor '30, ulterioara apropiere dintre Italia și Germania. Probabil că, surprins în menghina strivitoare a istoriei, intelectualul hrănea iluzia unei eventuale confruntări armate între cele două dictaturi (fascismul și nazismul), ducînd la preservarea unor insule de democrație europeană.

De fapt, prin "Protocolul de la Roma", semnat între Italia, Ungaria și Austria la 17 martie 1934, cele trei state încă se angajau să colaboreze împotriva presiunilor expansioniste ale lui Hitler. Așa se face că o primă tentativă hitleristă de anexare a Austriei a eșuat, după intervenția lui Mussolini (care se pare că a deplasat chiar trupe italiene spre frontieră, împotriva germanilor).

Abia după aventurile războinice ale lui Mussolini în Etiopia, când Societatea Națiunilor i-a impus Italiei blocajul economic al sancțiunilor (la 18 noiembrie 1937) și când Hitler i-a sărit concret în ajutor, prin furnizarea ilicită de materii prime, s-a profilat între nazism și fascism deja celebra complicitate, în scopul marilor reîmpărțiri teritoriale. Ea a fost consemnată în pactul semnat la 22 mai 1939, între miniștrii de externe Galeazzo Ciano și Joachim von Ribbentrop. A urmat tragedia cunoscută.

În cercetarea sa, Marta Petreu nu își asumă însă, cu onestitate, premisele politice ale anilor 1932-1933, când M. Sebastian și-a tipărit în ziar cele două-trei comentarii despre Mussolini. Ea răstălmăcește excepțiile și proclamă insistent că acestea ar reprezenta regula. Ea generalizează naivitatea punctuală a scriitorului și o interpretează ca pe un deliberat partizanat nedemocratic, totalitar – înfierat viguros, de la înălțimea de perspectivă a României europene de azi. Falsitatea științifică rezultă cu evidență.

4. M. Sebastian și comunismul

În recent publicata monografie, autoarea clujeană dă de înțeles că Mihail Sebastian “se entuziasmează de multitudinea performanțelor pe care le obțin artiștii sovietici”, iar “fenomenul sovietic este comentat naiv (sau, poate, inventat)” (p. 71). Teza scriitoarei este că, dacă jurnalistul interbelic a criticat blînd, convențional, nazismul și a fost cucerit de fascism, el era în egală măsură încrezător în virtuțile comunismului. Pentru a induce această falsă idee, Marta Petreu se sprijină pe un singur articol de gazetă, apărut în 1932, “Șase cărți și șase vapoare”. Aici, M. Sebastian descrie vizita scriitorului Evgheni Zamiatin la Paris unde, deși “a fost interzis de soviete tocmai pentru îndrăznelile critice”, Zamiatin “nu are nici o reticență și vorbește despre starea lucrurilor din țara lui, mai liber decît ar vorbi un cetățean al unei republici democratice” (din păcate, M. Petreu omite să citeze tocmai aceste pasaje din textul lui Sebastian). În schimb, ea nu uită să scoată în evidență alte fraze, de entuziasm la adresa “scriitorului proletar” ce construiește vapoare.

*“Care sunt operele dvs? îl întreabă redactorul parizian pe Zamiatin, și acesta răspunde concis: **Șase cărți de proză, șase piese de teatru și șase vapoare spărgătoare de gheață.** / Este ceva nobil și mîndru în aceste vorbe. Este mai ales ceva profund semnificativ. Literatura în concepția noastră, a europenilor, este ori un calvar boem, ori o profesie rentabilă și platonică. Și într-un caz și într-altul, literatura rămîne pentru noi un fel de turn ridicat la marginea vieții: nici o legătură între ea și viața practică, tumultuoasă, producătoare de valori certe. / Scriitorul este un dezarmat, ceea ce nu însemnează totdeauna un învins, dar de cele mai multe ori un sedentar și un pasiv. / Declarațiile lui Zamiatin ne ajută să întrevădem o societate, în care artiștii încetează a fi niște visători trăind pe socoteala mizeriei lor acceptate liber, sau pe socoteala bugetelor culturale și devin lucrători în rînd cu toții, lucrători pe șantier și în fabrici, unde imaginația, inteligența, spiritul lor aduce posibilități noi realizînd și realizîndu-se. Nu spun că de aici urmează necesitatea unui fel de «raționalizare» a muncii intelectuale. Ar fi oribil. Dar nu se poate să nu recunoști orgoliul legitim al unui om care ca Zamiatin poate urmări drumul cărților lui printre oameni și drumul vapoarelor lui printre continente.”³⁶*

³⁶ Mihail Sebastian, “Șase cărți și șase vapoare”, în *Cuvîntul*, vineri, 6 mai 1932, p. 1.

Este evident că Mihail Sebastian se pronunță entuziast, în intervenția din care tocmai am citat, nu în favoarea comunismului ori a șantierelor triumfaliste, ci a circumstanțelor care îi permit unui scriitor să se mențină în contact cu societatea despre care scrie, să o cunoască inclusiv prin munca fizică, să își transpună în practică ideile abstracte. Că autorul român interbelic nu are nici cea mai mică iluzie, în ceea ce privește caracterul criminal al comunismului, rezultă dintr-un răsunător comentariu al său, pe care monografa de peste decenii omite, din păcate, să ni-l detalieze:

“La Paris s-a deschis un birou de voiaj sovietic, pentru propaganda și înlesnirea turismului în Rusia. Ca pentru orice țară burgheză, acest birou lansează afișe și prospecte pentru localitățile de agrement și vilegiatură, afișe din acelea nostalgice – albastre pentru mare, verzi pentru munte – imagini și culori ce îmbolnăvesc de melancolie ochii omului sărac, condamnat să trăiască viața întreagă între zidurile orașului, în mansarde, în subsoluri, în fabrici, în ateliere. / Nu vi se pare că e o faptă cu desăvârșire antiproletară această propagandă făcută de un stat comunist? Căci cui se adresează invitația afișelor sovietice, chemînd călători spre mările și munții bolșevici? Oamenilor bogați, desigur. Pungilor care au cu ce plăti asemenea aventuri estivale. Infamilor burghezi, care din plusvaluta muncitorilor strîng suficiente averi pentru a-și permite acest capriciu turistic. / Evident lucrul acesta este o afacere comercială și nimic mai mult. Afacere pe care toate statele din lume o practică, în așa măsură încît pereții birourilor internaționale de voiaj au ajuns să reprezinte întreg globul terestru în afișe ispititoare. Dar are dreptul Rusia sovietică să uzeze, pentru un nedemn argument comercial, de o afacere care confirmă inegalitatea oamenilor, o recunoaște și, în plus, o stimulează? / E, la urma urmelor, puțin ciudat ca după ce ai exterminat tot ce a fost burghez la tine în țară să lansezi invitații burghezilor străini, pentru a le oferi lor un tratament de favoare, foarte bine plătit poate, dar nu mai puțin odios pentru o pură conștiință de revoluționar. Fără să-și dea seama, Sovietele acceptă astfel o foarte gravă capitulare, capabilă să zdruncine din temelii liniștea cetățenilor lor. / Prezența burghezilor eleganți, somptuoși și frivoli pe plajele rusești va arăta băștinașilor simpli de acolo că în fond noțiunea de «burghez» nu este absolută. Că există burghezi pe care îi omori și alții pe care îi ospătezi; averi care sunt imorale și averi care sunt respectabile; jobene subversive și jobene de treabă. / Astfel, cu abateri mici, se compromit sentițele mari. / Capitalismul oricum nu are nimic de pierdut din vilegiatura sa în U.R.S.S.”³⁷

³⁷ Mihail Sebastian, *Vilegiatură în U.R.S.S.*, în *Cuvîntul*, luni, 24 iulie 1933, p 1.

Este de remarcat acuitatea analitică a jurnalistului care, plecând de la banalul detaliu al unui afiș publicitar de turism, ajunge să demonteze înseși temeliile criminale ale unui sistem totalitar, ce și-a făcut din propaganda demagogică privind grija față de proletariat un șubred paravan.

Un text de mare sarcasm împotriva comuniștilor publică ziaristul, când deplînge ironic scoaterea inutilă în afara legii a acestora, ca pe o măsură de nejustificată violență: ar fi fost suficient să li se dea cuvîntul, în mod liber, și s-ar fi văzut că aceștia se deligitimează singuri, prin neghiobia fără leac:

*“Guvernul a confiscat o proaspătă revistă «proletară», **Bluze albastre**, care nu apucase să facă comunism, ocupîndu-se deocamdată cu literatura proastă. Dacă această confiscare a fost făcută pe motive estetice, noi, deși nu-i recunoaștem guvernului calitatea de critic literar, aplaudăm bucuroși. Dar este mult mai probabil că măsura a fost luată pe motive politice. Și asta e rău. În politică lucrul cel mai primejdios este să crezi martiri. Și lucrul cel mai abil este să lași tuturor libertatea absolută de a se face de rîs. / Lupta ce se duce zi de zi împotriva bolșevicilor noștri este inutilă, neinteligentă și probabil foarte costisitoare. Arestări, procese, percheziții, comploturi, expulzări, bătăi – toate astea rămîn la suprafață, nu ating resorturile mișcării și creează în plus o atmosferă factice de oprimare. Ceea ce poate fi începutul popularității. / Mult mai simplu ar fi, dacă ne temem cu adevărat de acești «vizionari», să-i înscriem în buget cu un mic salariu. Lichelismul doar nu este de esență strict burgheză. Am avut dovezi recente. / Sau, ca să vorbim serios, de ce nu le-am da marxiștilor noștri posibilitatea să-și legalizeze existența? Au să intre în parlament? Trei, cinci, zece? Au să ție discursuri? Au să proclame moartea capitalismului? Au să înjure «Liga Națiunilor» și au să-l aplaude pe d-l Litvinov? Foarte bine. Va fi amuzant și va fi edificator. / În parlamentul francez se află constant un număr de deputați comuniști – 10-20 – și ședințele în care iau ei cuvîntul sînt adevărate spectacole de comedie. Se rîde ca la Folies Bergères. Discursurile fulminante ale lui Marcel Cachin au un succes unanim de hilaritate, pe toate băncile Camerei, de la d-l Louis Marin la d-l Léon Blum. Și nu se gîndește nimeni să «refuteze» argumentele. / Ce e dreptul, deputații noștri nu au calmul și spiritul franțujilor: ei nu vor ști să asculte cu atîta bună voie crîncenele perorații. Pe chestii naționale, ei nu glumesc. Stau ei de vorbă despre bani, despre zahăr, despre spirt și despre șperț, dar cînd e vorba de patriotism... / Punem la dispoziție d-lui Vaida acest simplu adevăr: un revoluționar e preferabil la Cameră decît la Jilava. / În ce ne privește personal, noi de nimic nu ne temem mai tare decît de martiri.”³⁸*

³⁸ Mihail Sebastian, ...Și un cuvînt despre martiri, în Cuvîntul, sîmbătă, 25 iunie 1932, p. 1.

Alte intervenții sînt destinate să scoată în evidență ipocrizia fundamentală a comunismului, pe plan internațional, cînd acesta nu ezită să intre în cele mai cordiale tratative cu fascismul. Cele două extremismisme, de stînga și de dreapta, aparent ireconciliabile din punct de vedere ideologic, colaborează foarte armonios în realitatea cotidiană:

“E lămurit: d. Litvinov, ministrul de externe al Uniunii sovietice rusești, nu se va duce la Vatican. Suveranul pontif nu va sta de vorbă cu mandatarul ateu al unui stat antichrist. Cum bine spuneau telegramele de ieri, «asemenea posibilitate a fost întotdeauna considerată ca fantezistă și absurdă». / Păcat. Prezența diplomatului sovietic la dreapta scaunului pontifical ar fi fost un fapt de o rară violență simbolică. «Fantezistă și absurdă»? Se poate. Dar este mai puțin «fantezistă și absurdă» aflarea d-lui Litvinov la Roma, buna lui primire într-o capitală fascistă, excelența sa înțelegere cu d. Mussolini, întîiul dușman al socialismului european? Nu este, în această amabilă întîlnire, un act de dublă renunțare, de partea fascismului și de partea marxismului? / Rusia a renunțat de mult la revoluție. Marxismul ei nu mai este în prezent decît de ordin... radiofonic. Posturile sovietice de radio își încep și își termină emisiunile serale cu parola manifestului din veacul trecut: «proletari din toată lumea, uniți-vă». / Ar fi fost o bună glumă difuzarea acestui strigăt către proletari trimis din Moscova, în sala festivă în care duminică seara avea loc la Roma banchetul oferit de d. Mussolini, d-lui Litvinov. Convivii ar fi avut prilejul unui minut de meditație istorică realmente subtilă. / Cupele de șampanie ce se ciocneau acolo într-un delicat «Bruderschaft» diplomatic ar fi vibrat poate, oricît de frivole ar fi, de tristețea trădării. / Veacuri întregi, stăpînitorii le-au vorbit stăpîniților într-un fel și au lucrat, peste capul lor, într-altfel. Simbolurile, idealurile, drapelele de circulație curentă formau o serie de forțe, iar în umbra lor creșteau rădăcinile ascunse ale altor forțe. Și asta nu din perversitatea de a păcăli, ci din neputința de a face altfel. Căci ce e mai trist, d. Litvinov este de egală bună credință și cînd strigă după unirea proletarilor și cînd ciocnește cu d. Mussolini. Iar d. Mussolini este la fel de sincer și cînd le spune italienilor săi că marxismul e o crimă – și cînd îl îmbrățișează pe d. Litvinov. / Nu i-am fi cerut acestui joc decît să-și cheltuiască toate resursele de humor de care dispune. Pentru consolarea noastră, vizita d-lui Litvinov la Vatican ar fi fost decisivă.”³⁹

Cu alt prilej, Mihail Sebastian deplînge utopia lipsită de vlagă a social-democrației care, prin naivitatea și organizarea sa politică deficitară, îi ridică mînea la

³⁹ Mihail Sebastian, *Litvinov la Vatican*, în *Cuvîntul*, joi, 7 decembrie 1933, p. 1.

fileu tocmai lui Adolf Hitler. Rîndurile pline de amărăciune punctează deznădejdea intelectualului care vede prăbușindu-se rînd pe rînd, în jurul său, toate obstacolele în calea dictaturilor implacabile:

“Congresul social-democrat de la Viena s-a terminat, ca toate congresele social-democrate, cu o rezoluție de grevă generală... eventuală. S-au fixat anume patru împrejurări în care partidul va fi gata să dezlănțuie această ultimă luptă. / D. Léon Blum, care asista în calitate de invitat, trebuie să se fi gîndit cu melancolie la «grevele generale» pe care socialiștii săi le votează anual în Franța, ca să-i sperie pe burghezi și să-și facă lor înșiși curaj. Istoria asta cu «greva generală» este un ultim semn de fidelitate marxismului, semn platonice și niciodată realizat. / Rareori însă a fost el mai trist, mai inutil, mai neserios, decît în rezoluția actualului congres de la Viena, ultim refugiu al unei social-democrații în derută, conversînd sub protecția poliției și cu concursul aproape ironic al unui guvern jumătate fascist. Amenințarea grevei aruncată de acolo are ceva descurajat. / Socialiștii austriaci, sau mai exact socialiștii vienezi (singurii care există în Austria) nu au fost niciodată revoluționari. Contactul lor cu marxiștii ruși în exil, înainte de 1914, era cea mai ciudată împerechere de revoluționari autentici și burghezi camuflați. Bieții «socialiști» de pe malurile Dunării albastre nu pricepeau nimic din confrății lor moscoviți, eroi și profeți, luptîndu-se cu spiritul birocratic al marxismului austro-german. / Singura acțiune efectivă a socialismului vienez a fost tot de ordin gospodăresc, nu de ordin revoluționar. Ne gîndim la opera lor, cu adevărat impresionantă, în cadrul organizației municipale vieneze. Spitale, căminuri, școli și grădini muncitorești – da. O mișcare muncitorească însă, hotărît, nu. Nici altădată și desigur nici acum, cînd intimidatul congres amenință cu greva generală. / E de întreat dacă o asemenea tentativă n-ar duce automat la o instaurare a hitlerismului, care probabil că nici nu așteaptă altceva decît să cadă guvernul ocupat cu reprimarea unei revoluții roșii la Viena, pentru ca să poată începe în deplină libertate o revoluție albă în Tirol. (Albă sau neagră, nu știi bine, de cînd toate culorile lumii au năvălit în politică.) / Dar mai e de întreat dacă socialiștii au posibilitatea practică de a pune în mișcare o grevă. Ultimele lor încercări parțiale au sucombat rapid. Greva muncitorilor de cale ferată de la începutul lui martie 1933 și greva lucrătorilor tipografi de la sfîrșitul lui martie au eșuat, fără prea mari violențe guvernamentale, din oboseală, din lipsă de rezistență morală și mai ales din inoportunitate revoluționară. Momentul nu e al stîngii – și pace bună. Acest lucru trebuie înțeles cu satisfacție sau cu tristețe, dar trebuie oricum înțeles. / Există o știință a așteptării pe care social-democrația nu o are.”⁴⁰

⁴⁰ Mihail Sebastian, *Socialiștii vienezi fac grevă*, în *Cuvîntul*, miercuri, 18 octombrie 1933, p. 1.

Între considerarea admirativă a orînduirii comuniste, pe care Marta Petreu credea că o întrezărește în activitatea gazetărească a lui Mihail Sebastian, și realitatea textelor sale antitotalitare, publicate în anii 1932-1933 (echivalați de recenta sa monografie tocmai cu perioada celui mai crîncen militantism extremist) se deschide o prăpastie uriașă, pe care nimic n-o poate umple, decît eventual o frapantă rea-credință.

5. M. Sebastian și Franța

În tentativa de a-l transforma, peste decenii, pe Mihail Sebastian în ceea ce n-a fost – un spirit totalitar –, Marta Petreu încearcă și imposibilul, adică să ne convingă în vreun fel că autorul ar fi avut o orientare contrară democrației franceze⁴¹. Aceeași tehnică a citatelor parțializate și răstălmăcite, respectiv a evitării textelor ce contrazic flagrant ipoteza ei prefabricată, îi însoțesc și aici demersul. Dacă am lua în discuție doar un anumit articol, cu titlul *Francezul, un tip ne-european*, trimis din capitala Franței de ucenicul-scriitor, ne-ar frapa, într-adevăr, galeria judecăților sale diminutive. Va trebui totuși să-l raportăm la obișnuitul stil ambiguu-ironic al lui Mihail Sebastian, care știe atât de bine să conteste subtil, dând impresia că aprobă, să laude persiflând, să deplîngă rîzînd, să afirme negînd:

*“Dacă mi-ar fi îngăduită o mică fantezie geografică, aș desemna o hartă a Europei din care Franța ar lipsi. Aș face din țara aceasta un nou continent, izolat, depărtat, cu granițe naturale și cred că din această eliminare nici Europa n-ar ieși slujită, nici Franța dezechilibrată. Adevărul este că, privită din inima Parisului, Europa este poate o noțiune, dar nu e deloc o realitate. Continentul **nu se vede** de aici. E o formulă uneori, nu este însă niciodată un spirit. / A trăi la Paris doi ani însemnează a fi absent din Europa doi ani. Și, spunînd aceasta, nu întrebuițez o simplă imagine, ci mă gîndesc la o absență materială, întreagă. Tot ce se întîmplă pe continent ajunge la Paris cu titlu de document. S-ar spune că francezul înscrie la rubrica curiozităților evenimentele de dincolo de granițe. Sunt știri amuzante, alarmante, vesele, triste – dar sunt numai știri. Adică anecdote. Nu ai la Paris elementele de înțelegere și reconstruire care să-ți permită o vedere exactă a celor ce se întîmplă peste hotare. (...) Francezul e un prizonier al temperamentului lui. Nu știe să vadă decît de la această linie departe, nu știe să judece decît cu acest criteriu. Pentru că e vorba de un tip cartezian, nu mă tem să spun că francezul e un mărginit (ceea ce în limbaj cartezian,*

⁴¹ “Ca unul ce avusese un stagiul francez, comentează alegerile din Franța, unde problemele sînt «aceleași» ca în urmă cu 30 sau cu 50 de ani, adică «Laicitate, școală unică, republicanism, clișee care au fost furtunos depășite de timpul nostru», dar pe care francezii, încăpățînați, le păstrează; iar el, Sebastian, care știe bine Franța, care știe precis că «Toată politica internă franceză se reduce la un democratism vag socializant», nu așteaptă nimic de la aceste noi alegeri. (...) alegerile din Franța sînt comentate sceptic...”, vezi M. Petreu, *op. cit.*, pp. 70-71.

ca și în intenția noastră dealtminteri, poate fi un elogiu). E un om care își cunoaște limitele, care și le impune.”⁴²

Ar greși, firește, cel care, din aceste rînduri răsfățate, trimise de un bursier dezadaptat de noua sa situație locativă, ar conchide că Mihail Sebastian a îmbrățișat o orientare antifranceză. Căci, la întoarcerea sa în București, cu antenele îndreptate spre toate semnalele occidentale, la doar trei săptămîni după ce scrisese elogios despre impresionanta *Enciclopedie Italiană*, scriitorul se grăbește să-l întîmpine călduros pe criticul Léon Pierre Quint (ca dovadă că este un abuz flagrant să punem entuziasmele sale culturale pe seama anumitor partizanate politice):

“Poate că d-l Pierre Quint va rămîne suficient timp în România pentru ca să afle cît de viu sunt iubite cărțile franceze la noi. Ce interes spontan și larg deșteaptă în presa noastră literară faptele de cultură franceză, oamenii, tipăriturile, revistele, problemele acestei culturi.”⁴³

Cu alt prilej, Mihail Sebastian consemnează înduioșat noul obicei francez al “deghizărilor” publice. În contextul piesei de teatru a lui Marcel Achard, ce reconstitua realitățile pașnice ale trecutului, dramaturgul le ceruse spectatorilor să vină la un dejun festiv costumîndu-se în ținuta epocii de la 1900. Iar joaca mondenă a fost încununată de succes.

“De atunci n-a fost lună în care parizienii să nu se pasioneze după o nouă reconstituire mondenă a trecutului. Actualitățile de cinematograf au dus pînă la noi ecourile și imaginile acestor inocente plăceri. S-au organizat adevărate procesiuni în stilul anilor 1900-1910. Cînd o cursă de taxiuri de la 1910, cînd o defilare de echipagii la Bois de Boulogne, cu valeți anacronici și toalete desmormîntate, cînd o expoziție de artă decorativă din vremea marii expoziții... S-a reconstituit primul zbor cu avionul, s-au pus în circulație cîteva autobuze cu cai și platformă, s-au reactualizat romane sentimentale de pe vremea bunicilor noștri. Expoziția retrospectivă a lui Boldini sau Toulouse-Lautrec în plastică și cartea lui Paul Morand în literatură au întregit această pasiune generală pentru anii dinaintea războiului. / Oricîtă ironie ar intra în aceste evocări, nu e mai puțin adevărat că ele ascund un sîmbure de regret. E ceva nostalgic și trăit în amintirea aceasta stăruitoare, în chemarea acestor umbre din

⁴² Mihail Sebastian, *Francezul, un tip ne-european*, în *Cuvîntul*, joi, 7 mai 1931, p. 1-2, aici: citat de la p. 1.

⁴³ Mihail Sebastian, *Un critic francez la noi*, în *Cuvîntul*, vineri, 26 mai 1933, p. 1.

trecut. E un fel de evadare din actualitate, o mărturisire indirectă că formele noi de viață te neliniștesc și te sperie, că în fond ai prefera agitației lor certitudinea placidă dinaintea catastrofei. 1900 era un an comod și idilic. 1933 este un an întunecat și grav. În 1900, dominau nenumărate iluzii în plină junețe. Astăzi, nu domnesc decât o serie de dezamăgiri definitive și câteva nădejdi neclare. / Spune mult faptul că această pasiune pentru deliciae epocii lui 1900 vine din Franța și este a francezilor.”⁴⁴

În contextul frământat din preajma celui de-al doilea război mondial, fuga în trecut echivalează cu nostalgia după viața tihnită a aristocrației mondene. Reprezintă o naivă și înduioșătoare evadare – ce poate fi, sentimental, înțeleasă – din fața nebuniei totalitare, chiar dacă oferă riscul deconectării de la realitatea tragică a actualității, cu prețul pierderii unor poziții-cheie în planul deciziilor politice:

“Este o adevărată fugă dinaintea timpului. Un refugiu nemărturisit. Un refugiu care își are de altminteri echivalențe mult mai serioase, dincolo de viața mondenă, în politică. / Tot ce se face în politica externă a Franței și în politica ei economică pornește de la grija unică de a păstra lucrurile cum sînt, de a menține vechile certitudini, vechile principii, vechile adevăruri, de a restabili un echilibru din alte vremuri și a-l sili să dureze. E o poziție care își are tragicul ei și justificările ei. Foarte ușor să o ironizezi, dar nu prea ușor să o înțelegi în tot ce are ireductibil și poate fatal. / Buletinul meteorologic al lumii e întunecat: vreme rea, vreme foarte rea. E greu pe asemenea timp să ieși afară din casă. Cine îți poate face o vină din faptul că în timp ce plouă cu grindină, furtună și fulgere, tu tragi obloanele ferestrelor, încui ușile și rămii să meditezi la zilele cu soare din trecut? / Riști desigur ca lucrurile să se limpezească fără tine, peste capul tău și riști ca la sfîrșitul potopului, deschizînd ușa casei tale – presupunînd că a mai rămas în picioare – să dai de o lume pe care nu o mai cunoști, care nu te cunoaște și în care nu-ți mai găsești locul. / Dar deocamdată, pînă atunci, e așa de greu să te desparți de tot ce ți se pare că există astăzi, de tot ce a existat pînă astăzi... / Nostalgiile toalete de la 1910! Cine ar fi spus că într-o zi vor fi atît de consolatoare?”⁴⁵

Este edificator să ilustrăm, comparativ, aceste însemnări jurnalistice – avînd valoarea unor meditații filosofice asupra mentalităților – și procedura brutală prin care le răstălmăcește Marta Petreu. Cercetătoarea transpune articolul gazetarului interbelic, din

⁴⁴ Mihail Sebastian, *1900 în mondenitate și politică*, în *Cuvîntul*, vineri, 9 iunie 1933, p. 1.

⁴⁵ *Idem, ibidem.*

planul realităților franceze comentate, în acela al... politiciii românești (un prim abuz de interpretare!); îi impută apoi lui Mihail Sebastian că i-ar sugera regelui Carol al II-lea să recurgă la o politică de... autarhie naționalistă (al doilea abuz uluitor, prin atribuirea unor intenții prezumate, de nimic dovedite!); îl acuză, pe urmă, de complicitate cu militantismul reacționar al lui Nae Ionescu! Tripla răstălmăcire e pusă în practică prin intermediul aceleiași viclenii a citatului parțial, deformat, destinat să consolideze șubredul edificiu contrafăcut: *“Pe cealaltă parte a paginii, Sebastian scrie despre fel de fel de mondenități din Europa, realizate în stilul începutului de secol, bun pretext pentru a conchide, într-un registru grațios-estetic (dar care amintește izbitor și de editorialul lui Nae Ionescu, **La potecă**), că e cazul să tragem obloanele țării, să ne închidem în granițele noastre pînă vor veni vremuri mai bune: «Buletinul meteorologic al lumii e întunecat: vreme rea, vreme foarte rea. E greu pe asemenea timp să ieși afară din casă. Cine îți poate face o vină din faptul că în timp ce plouă cu grindină, furtună și fulgere, tu tragi obloanele ferestrelor, încui ușile și rămâi să meditezi la zilele cu soare din trecut?»*. Cu alte cuvinte, cei doi, într-o simbioză deplină, picură în urechile regelui, pe două stiluri, o idee unică: *autarhia politică și economică a țării*” (p. 105). Demonstrația, pe de-a-ntregul falsă, sprijinită pe un citat trunchiat, e încununată de concluzia mincinoasă. Revoltător!

Alte articole ale lui Mihail Sebastian punctează realitățile franceze, avînd totodată valoarea unor sumbre meditații generale asupra situației politice europene, atît de încordate. *Inoportunul Aristide Briand*, de exemplu, îl evocă nostalgic și cu un suspin de regret pe fostul mare constructor al concordiei dintre Franța și Germania (un act diplomatic de mare complexitate, care îi adusese ideatorului său chiar Premiul Nobel pentru Pace). În noul context tensionat, cînd germanii se reînarmează intens, iar mișcările franțuzești de extrema stîngă dezvoltă o retorică a agresivității, statuia celebrului pacifist riscă să rămînă azvîrlită în desuetudine. (Păcat că monografia Martei Petreu uită să menționeze această intervenție, ce dezmente limpede orice gîndire extremistă, “revoluționară” sau exaltată a lui Mihail Sebastian.)

“În timp ce la Nurenberg congresul național-socialist se închide cu cîteva salve de tun, deocamdată strict simbolice, dar capabile să devină în scurt timp efective, într-un sat din Bretania ministrul de externe al Franței

inaugurează un monument în amintirea lui... Aristide Briand. / Inoportună umbră! Inoportună și nefericită. În doi ani de când a plecat din viață, în trei ani de când a plecat din politică, delicata lui construcție internațională, Europa lui bine crescută, continentul lui amical, cuminte și gentil s-a prăbușit cu o brutalitate ce n-a mai iertat nimic, nici formele, nici politețea, nici hipocrizia măcar. (...) Astăzi catastrofa este declarată ritos și între bîrnele fumegînde ce cad de pretutindenii din schelăria incendiată a continentului, circulația idealurilor briandiste a devenit imposibilă. Anemice cum sunt, ar fi în stare să sucombe la întîiul colț de stradă. (...) Umbrei lui Aristide Briand îi rămîne consolarea de a convorbi cu apele mării, în fața căreia i se ridică bustul, contemplînd zbaterea inutilă a valurilor, nu mai inutilă însă decît zbaterea noastră, a oamenilor. Și acest gînd îl poate împăca în eternitate.”⁴⁶

O figură politică franceză asupra căreia Mihail Sebastian își oprește atenția este E. Daladier, pe care îl elogiază pentru hotărîrea pe care o afirmă, în discursurile și acțiunile sale, în fața acțiunilor brutale ale totalitarismelor europene. Pentru întîia oară, democrația locvace și ușuratică învață să-și apere cu determinare ființa. (Din păcate, cercetarea Martei Petreu uită să amintească și existența acestui text.)

“De această dată, proiectul francez are o limpezime inginerească. Chestiunea a fost formulată scurt și exact, cu înlăturarea oricărei arguții. Asta și explică de altfel puternicul succes actual al Franței în cadrul conferinței dezarmării. / Cui se datorește acest reviriment de simț practic și de orientare realistă, de două ori verificate – odată în politica internă prin congresul de la Vichy și a doua oară în politica europeană, prin dezbaterile asupra dezarmării? / Spiritului general al timpului în primul rînd, desigur, care nu-i mai permite democrației vorbărețe distracții de elocință și o silește la atitudini lămurite. Dar, aproape în aceeași măsură, unui om politic pe care nimeni nu l-a bănuțit, nimeni nu l-a sperat, pînă în ziua în care, ieșit din cea mai obscură combinație parlamentară, s-a revelat spre surpriza tuturor un incontestabil șef de guvern. Prezidentul Daladier a fost pînă în toamna lui 1932 cel mai vag democrat radical, cel mai nedefinit și sentimental parlamentar de stînga. Pus în fruntea unui cabinet, sortit să cadă în 14 zile, a rămas în acest loc «provizoriu» un an încheiat, cu șanse de a-și perpetua multă vreme constructivul său provizorat. / E ciudat de observat cum își recrutează Franța oamenii de întîia mînă, prin jocul aparent al întîmplării, prin colaborarea anonimă a culiselor, prin colaborarea involuntară a socotelilor parlamentare

⁴⁶ Mihail Sebastian, *Inoportunul Aristide Briand*, în *Cuvîntul*, miercuri, 6 septembrie 1933, p. 1.

dejucate. Și e ciudat cum știe țara aceasta de politicieni și birocrați să-și descopere, când îi trebuie, într-un elector un tehnician.”⁴⁷

Atunci când prim-ministrul Daladier e, totuși, îndepărtat de la putere, ca victimă a instabilității, M. Sebastian se grăbește să elogieze forța profundă a unei adevărate democrații: politicienii săi, o dată ajunși la guvernare, știu să acționeze pe linia deciziilor administrative înțelepte, în pofida convingerilor politice partizane. (În mod straniu, Marta Petreu uită să pomenească și acest articol.)

“Cum se explică această stabilitate menținută în ciuda celor mai convulsive schimbări politice? Într-un singur fel: ceea ce este determina[n]t în structura statului francez nu este politica, ci administrația, nu spiritul politic, ci spiritul administrativ. Afirmația poate părea îndrăzneată pentru o țară, în care prima voluptate publică, primul viciu comun este totuși politica. Numai că ea rămîne veșnic în afara forțelor real hotărîtoare. / E interesant de observat cum simplul fapt de a veni la guvern îl schimbă pe omul politic francez, ori de pe ce bănci parlamentare ar veni, de pe ale dreptei sau ale stîngii. În mai 1932, Herriot, șeful unei victorii radicale și socialiste, venit la guvern, face spre surprinderea tuturor o politică de centru, sobră, prudentă, simplu gospodărească. E chemat la ordine de un vot al stîngii cuprinsă de remușcări și cade. Edouard Daladier îi ia locul și timp de un an face exact aceeași politică temperată de gospodar. Să nu se uite, era un Daladier venit din cea mai avansată aripă radicală. Răspunderea guvernului schimba un vag democrat de stînga, într-un precis administrator fără culoare politică. Astăzi cade și el la o cotitură oarecare, fără semnificație, fără gravitate și îi va urma... cine s-a nimeri să-i urmeze. Nu e riscat să spunem că numele succesorului este indiferent. Căci oricine ar fi și pe orice majoritate s-ar rezema, politica lui va fi aceeași, exact aceeași. Și «politică» e prea mult spus. E mai degrabă o supunere modestă la necesitățile situației, care rămîne identică.”⁴⁸

Numeroase comentarii profunde, dedicate scriitorilor francezi și în special lui Marcel Proust, autorul său de căpătîi, vin să mărturisească despre afecțiunea sinceră a lui Mihail Sebastian pentru literatura și cultura franceză, în paralel cu atenția concentrată cu care urmărește politica franceză și îi sprijină afectiv demersurile democratice. Eforturile falsificatoare pe care le depune Marta Petreu, preluînd fragmentar două-trei texte, cu

⁴⁷ Mihail Sebastian, *Daladier*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 14 octombrie 1933, p. 1.

⁴⁸ Mihail Sebastian, *Scurt comentariu la criza franceză*, în *Cuvîntul*, vineri, 27 octombrie 1933, p. 1.

finalități distincte în economia ideatică a tînărului gazetar, și răstălmăcindu-le, pentru a induce imaginea unui Sebastian antifrancez și antidemocrat sînt lovite de nulitate. Dacă mai era nevoie de o probă directă a faptului că M. Sebastian rejectează spiritul prusac, bornat și totalitar, în schimb subscrie la jucăușa democrație franceză, chiar și în aspectele sale contondente, ne stă la dispoziție admirabila sa intervenție intitulată *Un "De profundis" vesel:*

*“În timp ce în Germania un decret-lege al noului regim introduce bătaia în școli, ca instrument pedagogic, în Franța studenții se pun în grevă, pentru a-și apăra dreptul de a-i «ucide» pe profesori la fiecare sfîrșit de an. Ucidere simbolică numai și sentimentală – dar ucidere oricum. / Într-adevăr este în tradiția vieții studențești pariziene, ca după ultima oră de curs a unui profesor, la finele anului, să i se organizeze în curtea școlii o înmormîntare în toată regula. Magistrul în chestie este reprezentat printr-o efigie și dus astfel la groapă, cu tot ceremonialul de rigoare: cruci, prohod, panegiric. Este un obicei oarecum macabru, dar care pînă azi a fost tolerat cu suficient scepticism și cu oarecare bunăvoie uneori. Ce vreți? **Il faut que jeunesse se passe.** / Obiceiul acesta este observat cu strictețe mai ales la școlile comerciale. Nu se știe precis de ce. Fanteziile tradiției. / Ei bine, săptămîna trecută s-a întîmplat un incident, care a indignat toată tinerimea studioasă pariziană, geloasă de drepturile ei pînă azi necontestate. La **Ecole des Hautes-Etudes commerciales** își termină cursul pe 1933 d. Jaquelin, vestit profesor al Facultății de drept. Este un bătrîn sever, cu o barbă de culoarea foilor de tutun și cu o privire de procuror. Îmi aduc aminte de el, cu un copilăros fior de teamă. Și de aceea, înțeleg foarte bine de ce studenții săi de anul ăsta, cînd a fost să-l înmormînteze, după regulile de totdeauna, au făcut-o cu un plus de entuziasm și fervoare. Ziarele spun că au fost cele mai vesele și mai însuflețite funeralii. / Se pare că acest exces de bucurie a indispus autoritățile școlare, care au încercat să ia oarecari măsuri represive. Atîta a fost de ajuns, pentru ca toți studenții înaltului institut universitar să declare grevă. Ei cer cu energie să nu le fie luat dreptul de a glumi. Împotriva necazurilor inevitabile relațiilor cu profesorii și programul, împotriva examenelor și notelor rele, ei n-au decît o singură dată pe an satisfacția de a cînta **De profundis**. Această satisfacție vor să și-o apere cu orice preț. / Greva a avut cel mai deplin succes. Directorul școlii a declarat într-un interview că nici prin gînd nu i-a trecut să pedepsească pe cineva și că inocentele funeralii de fine de an nu au decît să continue. Slavă Domnului, nimeni nu a murit pînă azi în urma acestor ceremonii funebre. / Nu știu dacă gustați sau nu pasiunile macabre ale studențimii acesteia. Dar, fie că da, fie că nu, veți recunoaște că această libertate a jocului, această îngăduință largă pentru fanteziile unor tineri, care cu siguranță nu sunt mai răi decît alții, este înfînit superioară ca metodă*

bătăii legiferate din școlile nemțești. / Acest simplu detaliu, ce imensă distanță sufletească măsoară!”⁴⁹

Și ce imensă distanță sufletească măsoară adevărata imagine a lui Mihail Sebastian, în calitatea sa de admirator nuanțat, pigmentat de ironie, al îndrăznelilor studențești și al stabilității democratice franceze, în comparație cu portretul încruntat, de tînăr extremist totalitar, spre care se chinuie să-l îmbrîncească monografia falsificată a Martei Petreu!

⁴⁹ Mihail Sebastian, *Un “De profundis” vesel*, în *Cuvîntul*, joi, 23 martie 1933, p. 1.

6. M. Sebastian și Spania

Scriitoarea clujeană e convinsă că – pe linia complicităților cu insurecția extremistă europeană – Mihail Sebastian a tratat confruntarea civilă din Spania “*la fel de îngăduitor, căci a apreciat-o mai ales dintr-un punct de vedere estetic*”, și identic “*a privit problema revoluționarilor spanioli, mai ales a lui Franco, în care vedea un neliniștit*” (p. 87). După ce-a introdus tema neadevărată a simpatiei gazetarului de la *Cuvîntul* pentru mișcărilor revoluționare spaniole și pentru liderul extremist, repetarea agravantă a contrafacerii, după alte câteva pagini, nu mai constituia nici un fel de impediment: “*le justifică acțiunile, de pildă pe acelea ale lui Franco, în numele «neastîmpărului» revoluționar și al «dorului de aventură» (e un raționament de estete, pe care, la sfîrșitul anilor 1930, îl va folosi și Cioran, pentru a justifica în general spiritul revoluționar*” (p. 99). Trimiterea bibliografică de subsol se face, într-adevăr, la cele patru articole publicate de M. Sebastian pe tema politică spaniolă, sintagmele citate sînt, firește, scoase din context și răstălmăcite, iar comparația cu exaltările naziste ale lui Cioran urmărește să accentueze, desigur, o perspectivă agravantă. Însă, dacă vom face un mic salt pînă la pagina ziarului, pentru a verifica temeiul convingerilor denigratoare ale exegetei, vom vedea că realitatea stă cu totul diferit. Căci, departe de a încuraja ori a justifica aventurismul păguboaselor furtuni mărunte în cana cu apă, spiritul cartezian al lui Sebastian, dimpotrivă, le persiflează sardonice:

“Juna republică spaniolă trece prin a noua sau a zecea mică revoluție, de la înființarea ei. Este un fel de paludism revoluționar fără leac. Neamul acesta de toreadori și poeți a prins gustul sîngelui și al proclamațiilor, ceea ce este o pasiune greu de săturat. / Două elemente par să stea la baza acestei stări de revoltă permanentă. / În primul rînd o rațiune psihologică. Regimul Primo de Rivera crease, prin apăsare, o serie întregă de răzvrățiți. Oameni care își descopereau în exil, în conspirații, în închisori, o vocație de martiri. Dictatura spaniolă a cultivat cu încăpățînire temperamente revoluționare și le-a furnizat, timp de cîțiva ani, material suficient de indignare. / Instaurarea republicii i-a luat brusc acestei întregi armate de conspiratori rostul de a fi. În mod normal, a doua zi după căderea lui Alfons, toți acești martiri trebuiau «lăsați la

vatră», să-și vadă de treburile lor personale. / Operația însă n-a fost atât de simplă. Revoluția este un viciu, de care nu te desparți ca de o pălărie veche. Foștii conjurați au păstrat în sânge gustul răzmeriții. Iată, între capii ultimelor tulburări de la Sevilla se află vechiul revoluționar, maiorul Franco. Cel mai vioi, cel mai îndrăzneț, cel mai activ luptător al republicii. Isprăvile lui de acum 3-4 ani n-au fost încă uitate. Fruntaș al revoluției din primăvara lui 1931, uite-l însă conducător al contrarevoluției din iarna 1933. / De ce? Din neastîmpăr. Din dor de aventură probabil. Din vocație. Mîine, cînd se va instaura, să zicem, noul regim pe care îl vrea astăzi (dar vrea omul ăsta cu seriozitate un regim?), va fi cel dintîi care va suna alarma împotriva lui. / Această fierbere, fără consistență și fără obiect, este însă numai un detaliu în explicarea crizei permanente din Spania. Adevărul esențial este că tînăra republică spaniolă s-a construit pe o temelie din capul locului falsă. Noi nu mai suntem într-un veac de probleme politice, ci într-unul de probleme sociale. Ori revoluția din 1931 a încercat să fie exclusiv de ordin politic. O revoluție democrată și liberală, care semăna ridicul de mult cu cea de la 1848 (detaliul răzmeriții catalane, accentuînd caracterul național și pașoptist al mișcării). O asemenea naivitate se plătește inevitabil, căci direcțiile mari istorice, pe care se mișcă lumea, nu pot fi nesocotite de nimeni și împotriva lor nu se pot ridica jucării perimate, cu întîrzieri de 80 de ani. / Același lucru s-a întîmplat cu revoluția germană din noiembrie 1918, care avînd să aleagă între politic și social, a optat pentru politic, falsificîndu-se și compromițîndu-se astfel definitiv, ca numai după 13 ani să ajungă la farsa Adolf Hitler. / Zilele festive de la Madrid, din martie 1931, cînd se vorbea despre libertate și democrație, erau naive ca într-o operetă. Abia acum începe să se vadă treaba asta.”⁵⁰

De cîtă naivitate prefabricată este oare nevoie, pentru a interpreta exact pe dos o opinie ce ia peste picior versatilitatea lui Franco – ajuns, în doi ani, din fruntaș al revoluției, conducător al contrarevoluției, datorită spiritului său aventurier – și a înțelege totul ca pe o perspectivă îngăduitoare, simpatetică? “Paludismul revoluționar fără leac”, deturnarea insurecției care, în loc să rezolve “problemele sociale”, “a încercat să fie exclusiv de ordin politic” – să exprime oare îngăduința și admirația lui M. Sebastian față de realitățile spaniole agitate?

Într-o intervenție succesivă pe același subiect, ziaristul trecea însă și dincolo de persiflarea spumoasă a situației, pentru a deplînge nociva instabilitate a guvernelor spaniole și pentru a încerca să identifice cauzele anarhiei. În fapt, combătînd demagogia sterilă, care a condus la numeroasele căderi de guverne, sub masca parlamentarismului, el

⁵⁰ M. Sb., *În Spania*, în *Cuvîntul*, vineri, 13 ianuarie 1933, p. 1.

proclama nevoia unei reale preocupări pentru viața grea a celor mulți, a oamenilor mărunți. Se impunea o “*revoluție de valori spirituale și sociale*”, care să amelioreze traiul cotidian, și nicidecum o revoluție “politică”, de fapt politicianistă:

“E o poveste care se repetă cu monotonie. Cad guverne, se ridică guverne, se convoacă noi cortesuri, se dizolvă cortesuri – și totul e de prisos; viața politică spaniolă rămîne mereu confuză, mereu bătută de vînturi capricioase, mereu lipsită de orientare. / Este la drept vorbind ceva fals, ceva profund fals în structura acestui stat nou, care își imaginează că a făcut o revoluție și care în realitate n-a izbutit decît să escamoteze o revoluție. / Criza spaniolă dinainte de martie 1931 și de plecarea lui Alfons al XIII-lea era o criză de structură. Toți gînditorii politici spanioli, de la Unamuno la Gasset, au spus-o și continuă să o spună. Ceea ce i-ar fi trebuit unei Spanii noi ar fi fost o revoluție, dar o revoluție de valori spirituale și sociale, o punere a statului pe baze noi, o rezolvare curajoasă a problemelor nu de politică, ci de viață spaniolă. / Între ce trebuia și ce s-a făcut este însă o teribilă prăpastie. Revoluția au gîndit-o cîteva spirite profunde, dar au făcut-o cîțiva politicieni superficiali. Și asta i-a fost nefericirea. (...) Nu este loc în aceste timpuri decît pentru revoluții de ordin social. Politica rămîne irevocabil pe planul al doilea – și tot ce se face în această ordine este obligatoriu steril. / Spania ispășește faptul de a fi ignorat acest adevăr. Ea se joacă deocamdată «de-a lupta parlamentară», în timp ce în adînc, în rîndurile tulburi ale masei, se zbat surde marile probleme gîtuite. Provizoriu și insuficient gîtuite.”⁵¹

După mai puțin de două luni, Mihail Sebastian își relua aprecierile asupra situației politice spaniole, cu o consecvență ce n-ar fi trebuit să permită nici o neînțelegere, nici o răstălmăcire, pentru un exeget de bună credință. Pe fundalul agitației haotice, datorită nerezolvării problemelor sociale, și în contextul consolidării partidelor de stînga, rezultatul votului a favorizat totuși, în mod surprinzător, dreapta aproape desființată. Spania, iată, făcea “*alegeri reacționare*” :

“După toate socotelile, alegerile spaniole trebuiau să se facă spre stînga, dacă nu de-a dreptul spre extrema stîngă. De trei ani, de la instalarea republicii, forțele politice în luptă sunt social-democrații și comuniștii. Dreapta și centrul, amorfe amîndouă, nu contau decît în micile combinații parlamentare, în micile aranjamente de scrutin de la zi la zi. Republica spaniolă nu era numai o democrație oarecare, ci o democrație neliniștită,

⁵¹ Mihail Sebastian, *Criză de guvern în Spania*, în *Cuvîntul*, duminică, 8 octombrie 1933, p. 1.

*în care problemele sociale se puneau înaintea celor politice, cu o brutalitate și o urgență ce întreținea în țară o permanentă febră revoluționară. Sindicatele muncitorești spaniole erau cele mai agitate – și ecourile acestei agitații telegraful ni le comunica regulat, zilnic aproape. / Întreaga viață politică a Spaniei se resimțea de urmările unei revoluții politice, făcută grabnic și superficial într-un timp care este al revoluțiilor sociale. Aceste convulsii ni se păreau explicabile. «Revoluționarii» spanioli din primăvara lui 1931 nu fuseseră deloc revoluționari. Ei crezuseră că e vorba de soluția unei crize de ordin politic, când, în realitate, această criză era de ordin structural. Confuzia punctelor de plecare închidea în mod necesar viitoare frământări. (...) Iată însă că lucrurile se petrec tocmi pe dos. Alegerile dau o majoritate de centru și de dreapta. Stînga iese înfrîntă; socialiștii pierd un procent important de voturi și mandate, iar comuniștii sunt pur și simplu la pămînt. / Cum se explică această bruscă oprire în loc? Ce frînă intervine aici spre a bara mersul mai departe al lucrurilor, precipitarea lor spre noi ciocniri și poate spre noi soluții? / Greu de răspuns. Este poate o ultimă ezitare în fața dezastrului. O încordare voluntară în mijlocul atîtor forțe despletite. Nu o «chemare la ordine», cît o chemare la imobilitate, într-o țară prea mobilă, prea vioae, prea bătută de vînturi. (...) Cine va putea spune după ce logică Elveția, țară «**de tout repos**», țară de păstori și țărani, țară de mici orașeni cu stare, face alegeri socialiste, în timp ce Spania, țara tragică și neliniștită, cu proletariat numeros la sate și la orașe, cu mișcări sindicale nervoase și reacțiuni publice violente, face alegeri reacționare?»⁵²*

Acel M. Sebastian care desprindea, din rezultatul votului spaniol, dorința de pace socială și refuzul anarhiei destabilizatoare era însă cu totul altul decît cel pe care ni-l descrie azi Marta Petreu, sub pana căreia gazetarul ar fi fost un partizan înfocat al mișcărilor revoluționare extremiste europene...

Și – nu – colonelul Macià nu a fost elogiut, de către M. Sebastian, pe linia “slăbiciunii sale pentru figurile de revoluționari autoritari și aventuroși” (p. 123), după cum ne induce încă o dată în eroare monografa contemporană. În realitate, ziaristul român deplîngea moartea eroului local catalan, care izbutise să-și desprindă patria de sub presiunea centralismului statal spaniol, a omului care impusese presiunea vitală a existenței, asupra formulelor politice convenționale:

“Ce frumos cap de bătrîn, ce frumos exemplu de vitalitate! Ani de-a rîndul a luptat împotriva lui Primo de Rivera și a Burbonilor. Nu în numele unor

⁵² Mihail Sebastian, *Alegeri în Spania*, în *Cuvîntul*, vineri, 24 noiembrie 1933, p. 1.

teorii de drept constituțional și nici în numele unor revendicări politice. Lupta dimpotrivă pentru ceva viu, concret: pentru Catalonia, pentru provincia lui, pentru pământul lui. Și după ce în martie 1931 a smuls-o regatului, a trebuit câteva luni mai târziu să o smulgă republicii, o republică ce moștenește prejudecățile centraliste ale vechiului regim. Victoria a fost și de astă dată cu el, iar în jurul steagului pe care singur îl ducea mai departe, poporul catalan își regăsea pentru prima oară un spirit de solidaritate contrazis de tumultuoasa sa psihologie. / Moartea lui Macia deschide din acest ceas foarte întunecate perspective.”⁵³

Legăturile lui Mihail Sebastian cu realitățile spaniole se împletesc, în mod consecvent, cu linia observatorului lucid, rațional, care ia în derîdere formulele artificiale, contrafăcute, ale revoluțiilor politice neținînd seama de realitățile sociale peste care se implantează. El nu ezită, în același timp, să laude pasiunile sincere și veritabilul spirit de sacrificiu ale luptătorilor pentru binele public.

⁵³ Mihail Sebastian, *Macia*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 30 decembrie 1933, p. 1.

7. M. Sebastian și Austria

În contextul mișcărilor extremiste europene, o nouă demisie de la gândirea democratică îi este imputată lui Mihail Sebastian, ca ipotetic susținător (prin intermediul articolelor sale) al unificării Austriei cu Germania lui Hitler. Acum, când am văzut deja pe larg ostilitatea consecventă a ziaristului de la *Cuvîntul* față de totalitarismul nazist, perspectiva de partizan al Anschluss-ului ne pare din start croită cu ață albă: cum oare s-ar fi putut bucura un adversar statornic al lui Hitler de succesele expansioniste ale Cancelarului? Și totuși, Marta Petreu ne asigură că așa stau lucrurile: *“Sebastian s-a ocupat și în 1933 de chestiunea austriacă, susținînd cu îndreptățire realitatea «geografică și culturală» a Europei Centrale și arătînd că toate problemele continentului trec prin «marele nod» al Austriei; ideea lui (...) este că unirea Austriei cu Germania reprezintă «o chestiune de viață, de necesitate geografică, de fatalitate istorică»”* (p. 87). Întrucît monografa mimează obiectivarea, dîndu-se un pas înapoi și citînd diligentă chiar cuvintele scriitorului, ca pentru a-l împinge să se autodiscrediteze în “transmisiune directă”, ne vedem obligați să verificăm pe text temeinicia afirmațiilor neverosimile.

Firește că e vorba, din nou, de pasaje extrase din ansamblul ideatic și răstălmăcite. Mihail Sebastian prezenta de fapt, în articolul său, o situație politică (și de mentalitate publică), nicidecum un partizanat personal antidemocratic! El pornea observînd că Austria își negociază abil independența, în politica externă, în fața Marilor Puteri, și obține avantaje economice consistente, cu toate că pe ascuns, în politica sa internă, favorizează măsuri comerciale și tendințe unioniste cu Germania:

“Acțiunea cancelarului Dollfuss deșteaptă în străinătate simpatii unanime. La Londra, cancelarul austriac a cunoscut un real succes de presă și public. La Paris, a fost de-a dreptul sărbătorit. La Roma chiar unde flirtul fascisto-hitlerist putea să creeze rezerve serioase, la Roma chiar, politica premierului austriac a găsit aprobări categorice. / În conflictul austro-german, toată lumea este de partea Austriei. Consensul este general. Și – adăugăm noi – explicabil. Căci este de ajuns să apară deodată în actualitate perspectiva Anschluss-ului pentru ca din senin concordia să se stabilească între toți foștii aliați, de la Apenini la Tamisa.

*/ Curioasă problemă și Anschluss-ul ăsta! Este mortul-viu al politicii europene de la 1919 pînă astăzi. Cîte lespezi de mormînt nu s-au aruncat asupra-i, cîte acte de deces nu i s-au scris și ștampilat, cîte orații funebre nu i s-au făcut... Inutil. E un mort robust și recalitrant. La căpătîiul său, s-au întîlnit de foarte multe ori Anglia, Franța și Italia, într-o comuniune de sentimente aproape familiară. / Decesul la care asistau era un deces cu repetiție. Cancelarul Dollfuss le servește astăzi o nouă variantă, cea mai aprigă, dar cu siguranță nu cea din urmă. / Fiindcă a fost din capul locului ceva artificial în toată această problemă. Anschluss-ul este o chestiune de viață, de necesitate geografică, de fatalitate istorică. Iar toate forțele ce i-au fost opuse, au fost de ordin juridic. Aici stă toată neînțelegerea și întreaga rădăcină a chestiunii. Lupta se angaja între o realitate și între un contract. E așa de greu de spus pentru cine se pronunță viața într-o asemenea bătălie? / Austria nu știa poate precis dacă ea personal are sau nu are interes să se unească cu Germania, dacă vrea sau nu vrea acest lucru. Dar știa cu certitudine altceva: știa că Franța are interes să nu se întîmple Anschluss-ul, că Italia nu vrea Anschluss-ul, că Anglia nici ea nu-l vrea. / Și atunci nimic n-a fost mai simplu, mai logic și mai practic pentru guvernele succesive ale Austriei decît să prezinte independența țării ca pe o concesiune făcută foștilor aliați. Concesiune ce presupunea evident compensații. / Austria n-a pierdut niciodată prilejul de a aminti marilor puteri ce sacrificiu constituie pentru ea independența, ce obligație penibilă, ce hatîr scump. / În 1920, ministrul Eichhoff, reprezentantul Austriei la Paris, îi trimetea lui Jules Cambon, președintele conferinței ambasadurilor, o adresă în termeni care rezumau cu anticipație toată politica internațională austriacă în decursul deceniului următor: / **Puterile care dispun de destinul nostru și care dealtfel ne impun datoria de a duce o existență independentă...** / Această «datorie», această resemnată «datorie», Austria a negociat-o permanent, cînd cu argumente patetice, cînd cu amenințări limpezi. / Brutal vorbind, toată istoria politicii Austriei față de marile puteri foste aliate și a acestor mari puteri față de Austria, se poate rezuma într-un scurt și lămurit dialog. / - **Vreți să rămîn independentă? Plătiți!** / - **Vrei să plătim? Rămii independentă.** / De la 1920 pînă azi, între Austria și Marile Puteri a fost un nesfîrșit schimb de despăgubiri reciproce. Marile Puteri dădeau bani, iar Austria semna garanții de independență. Astfel se acumulasero deoparte tratatele și protocoalele, iar de altă parte împrumuturile. / Era naiv însă să se creadă că de dragul unor compensații economice și financiare, oricît de mari, Austria avea să abandoneze definitiv și complet perspectiva unirii cu Germania. / În primul rînd, ar fi fost netactic. Anschluss-ul se dovedise un excelent instrument de presiune și amenințare. Întocmai ca scrisoarea lui Agamiță Dandanache, el «mai trebuia și altădată». / Pe de altă parte, chestiunea angaja cu adevărat prea profunde realități naționale, ca să fie abandonată în schimbul unor milioane împrumutate. / Iată de ce, mai mult sau mai puțin închisă în străinătate, problema Anschluss-ului continua să fie cultivată metodic în interior, stimulată,*

studiată, menținută într-o continuă și arzătoare actualitate. Unirii politice cu Germania, interzisă ca formulă politică, i se substituiau eufemisme străvezii și ceea ce s-a numit cu entuziasm «Die Grossdeutsche Wirtschaftseinheit» n-a fost decât o travestire incompletă a veșnic aceleiași Anschluss. Protocolul vamal austro-german de la Viena, în martie 1931, a fost numai un simptom, unul singur și nu cel mai grav, al procesului lent și sistematic ce se desăvârșea în Austria și Germania, la adăpostul candidelor garanții de independență.”⁵⁴

Poziția tînărului ziarist, confruntat cu circumstanțe de o asemenea complexitate politică, e foarte limpede expusă: el e observatorul neutru, care se străduiește să priceapă esența lucrurilor (așadar, în nici un caz favorabil Anschluss-lui, cum îl prezintă falsificator, ciuntind propriile lui cuvinte, comentatoarea de azi!), el e cel care semnaleză, cu îngrijorare, că unificarea germano-austriacă pare propulsată de o adevărată forță populară internă, îndelung pregătită, care nu va mai putea fi mult timp ținută în loc de jocurile diplomației:

“Vedeți deci, convulsiunile actuale din patria d-lui Dollfuss nu sunt accidente și detalii, ivite din chiar senin. Ele se încadrează într-o succesiune de fapte și forțe politice, care vin de departe și din adînc. / Va putea cancelarul de astăzi să le bareze? Și este bine să le bareze? / Răspunsul ține de partea pe care o iei în acest proces. Dar dacă nu iei nici o parte și dacă nu ai decât ambiția de a pricepe exact ce anume se petrece, atunci trebuie să recunoști că eforturile cancelarului Dollfuss sunt deșarte. Iar bucuria Marilor Puteri, grăbită. / Să ții lucrurile în loc – nu este și n-a fost niciodată o soluție. Ele trebuie să treacă mai departe și să-și împlinească destinul. Destinul lor regretabil poate, incomod desigur, dar necesar. / Că realizarea Anschluss-ului ne este sau nu plăcută, că ea lovește sau nu interesele noastre și ale altora – aceasta este altă chestiune. Cu totul altă chestiune. Va trebui să fie lămurită din timp, pentru a nu ne lăsa surprinși. / Deocamdată e suficient să știm că regimul Dollfuss și crîncena sa luptă este numai un episod. O paranteză.”⁵⁵

La doar patru luni de la publicarea acestei analize politice de o frapantă clarviziune, în octombrie 1933 cancelarul Engelbert Dollfuss supraviețuia ca prin miracol unei tentative de asasinat, comise de tînărul național-socialist austriac Rudolf Dertill. Un nou prilej pentru ziaristul M. Sebastian de a-și relua judecățile asupra agitatei realități din Europa Centrală:

⁵⁴ Mihail Sebastian, *Paranteza Dollfuss*, în *Cuvîntul*, vineri, 23 iunie 1933, p. 1.

⁵⁵ Id., *ibid.*

“Trebuie să recunoaștem că atentatul de la Viena nu a fost o surpriză. Fie că a lucrat din propriu îndemn, fie că a executat o indicație politică, tânărul Dertil îndreptînd o țeavă de revolver asupra cancelarului Dollfuss a făcut un gest ușor de încadrat în datele situației austriace. / Nebuni, maniaci și exaltați se găsesc oriunde și oricînd. Și nu caută nimeni să descifreze rațiuni politice în gesturile unui sărit din minți. În 1932, Paul Doumer, bătrînul și îndureratul prezident al republicii franceze, cădea sub bătaia unui revolver cu desăvîrșire iresponsabil. Nu funcționa acolo decît un trăgaci și o capsă – în nici un caz o conștiință sau o pasiune. / Este exclus ca acest Dertil să fie și el un dement? Un Gorgulof austriac? Nu, exclus nu este. Dar, de astă dată, chiar nebun fiind, atentatorul acesta lovește cu un suspect simț de oportunitate. / Prea la timp ar fi murit Dollfuss, dacă nenorocirea ar fi făcut să moară – prea la timp, pentru ca în această obscură afacere să nu fie o puternică prezumție de complicitate politică. Nu un revolver să fi fost la mijloc, ci, Doamne ferește, o febră tifoidă sau un trăznet picat din cer – și tot ar fi fost justificat să credem că medicina și meteorologia s-au amestecat aici din patimă politică. / Este Dertil național-socialist? Nu este? A împușcat din ordin? A împușcat din proprie inițiativă? / Discuție zadarnică. Presa austriacă afirmă, presa germană neagă. Dovezi certe nu se vor găsi nici deoparte, nici de alta – iar Dertil se va prezenta în fața judecătorilor săi, cu numai două corpuri delict: un revolver și o carte. Revolverul este al lui, iar cartea este a tatălui și maestrului său, Raymond Gunther, sumbru ideolog de extrema dreaptă. / Ar mai fi un al treilea corp delict de implicat în proces, dar acesta nu va putea fi adus la bară: conjunctura austriacă. / Lucrurile au ajuns în Austria într-o fază, în care o desfășurare a lor liniștită nu mai poate fi sperată. Tot ce era hibrid și neviabil în alcătuirea acestui stat, a trecut din forma crizei latente, la o formă acută, convulsivă și vehementă. Toate problemele falsei structuri austriace se află astăzi la suprafață, deschise ca o rană complexă pe care un cuțit interior o lărgeste permanent în toate sensurile. Și tot ce se încearcă pentru calmarea catastrofei este inutil, dezorientat, lipsit de eficacitate. Un guvern «tare» cu Dollfuss, sau un regim fascist cu Starhenberg, sau o dictatură militară cu Vaugoin – toate bazate pe dubla paralizare a Vienei socialiste și a Tirolului hitlerist, toate sunt simple și artificiale formule de temporizare, de confuzie, de oprire în loc. / În această totală descumpănire, cancelarul Dollfuss ocupă un loc de dificultăți maxime și încearcă să consolideze o poziție dintre cele mai precare. / Trebuie să convenim că pune în această cauză o tenacitate și o bună credință, incontestabile. / Incontestabile, dar și inutile. Nimeni nu luptă astăzi în Europa cu mai multă încordare și cu mai puține șanse. Într-un fel, nu este exagerat să spunem că efortul acestui bărbat este eroic, eroic în chiar inevitabila lui înfrîngere. Cei care nu văd în Dollfuss decît un polițist, meschinizează din rea credință sau din prostie portretul unui catolic de clasă superioară. Destinul lui, acțiunea lui, directivele acestei acțiuni, sunt într-adevăr cu mult peste nivelul unei

politici polițiști. / Dar asta nu schimbă nimic în mersul lucrurilor. Cincisprezece ani Austria a trăit pentru Anschluss, cu acest obiectiv, cu acest ideal, cu această justificare. / Nimeni n-a făcut excepție, nimeni nu s-a abătut de la această linie. / Nici social-democrații. Pe sub mână sau direct, toate guvernele austriace au întreținut mișcarea de apropiere austro-germană. / Anschluss-ul politic nu era pentru moment posibil – dar s-au încercat nenumărate alte formule de Anschluss economic, financiar, cultural. Negociindu-și continuu independența, Austria nu părăsea nici un moment gândul de a și-o pierde totuși într-o zi, de bună voie, în brațele Germaniei. / Aceasta a fost constanta politicii austriace, de la 1918 pînă azi, pînă la Hitler și Dollfuss. Indiferent de partide – indiferent de regimuri, Austria, alimentată cu banii marilor puteri, trăia cu resortul sufletesc al unei Mari Germanii. Protocolul vamal austro-german din 1931 nu l-au făcut hitleriștii, ci – dacă nu mă înșel – socialiștii și centrul. Ori, în termeni sinceri, acest protocol se chema Anschluss pur și simplu. / Iată-l însă pe Dollfuss în obligația de a schimba în 1933 cursul a 15 ani de viață austriacă și de orientare politică. / Iată-l în situația de a se ridica împotriva unei stări de spirit și de fapt, pe care au creat-o toate partidele la un loc, inclusiv partidul său personal, și de a întoarce brusc sensul unor realități cultivate lent și metodic. / Încercarea poate fi în teorie justificată. / În fapt ea este sortită căderii. Dollfuss se luptă mai puțin cu Hitler, cît se luptă cu cei 15 ani de acțiune austro-germană, la care și el, ca atîția alții, a colaborat în trecut. Iar tînărul atentator Dertil, dement sau responsabil, trage în numele acestor 15 ani care nu mai pot fi astăzi anulați – căci e prea tîrziu. / Austria a jucat pe două tablouri, pe al Europei și pe al Germaniei, și astăzi a venit ceasul să-și clarifice jocul. Toate nesinceritățile se plătesc, chiar cele mai strategice.”⁵⁶

După alte cîteva luni de la tipărirea acestor meditații lucide ale gazetarului român asupra situației politice, cancelarul Dollfuss pierea asasinat de un comando nazist austriac, format din opt pistolari (la 25 iulie 1934). Iar urmașul său, cancelarul Schuschnigg, demisiona la 11 martie 1938, în fața ultimatumului dat de Hitler, dar și confruntat cu presiunea politică internă pe care nu mai reușea s-o țină în frîu. Intrarea trupelor germane în Austria a beneficiat de contextul unei primiri delirante, din partea populației civile, iar invazia a primit și denumirea de *Blumenkrieg* (“războiul florilor”), cu întîmpinarea entuziasmată a Führerului de către oficialități, la Primăria din Linz, cu marea manifestație triumfală a 200.000 de oameni la Heldenplatz, în Viena etc.

Evenimentele istorice din Austria anului 1938 s-au petrecut ca o consecință a situațiilor politice, pe care ziaristul de la *Cuvîntul* le-a consemnat, așa cum se reflectau în

⁵⁶ Mihail Sebastian, *Atentatul de la Viena*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 7 octombrie 1933, p. 1.

faptele publice, și le-a analizat, cu neutralitate și acut profesionalism, cu aproape cinci ani mai devreme! Iată însă că denigratoarea de azi, răstălmăcindu-i expertiza de atunci, prin citare parțială și rezumare tendențioasă, își repetă fără ezitare acuzațiile neîntemeiate, pentru a-și susține cât mai stăruitor eforturile falsificatoare: “În Austria, în schimb, recomandă **Anschluss**-ul, socotindu-l o «fatalitate istorică», pe care numai Dollfuss, cancelarul Austriei, n-o vede” (p. 99). Revoltător!

8. Mecanisme ale distorsiunii

Din studierea monografiei publicate de Marta Petreu, din compararea afirmațiilor sale cu realitatea faptelor găsite în articolele interbelice ale lui Mihail Sebastian, înțelegem ușor că nu de o simplă întâmplare este vorba, atunci când cele două ansambluri ideatice nu corespund, ci de o deliberată distorsiune. Scriitoarea clujeană s-a afirmat, de-a lungul anilor, investigând fenomenul literar românesc, precum și compromisurile de extremă dreaptă, la care unii celebri scriitori s-au pretat. Pe linia preocupărilor ei teoretice, a publicat o carte în care examina foarte amănunțit sofisme, paralogisme și vicleniile retorice, ca instrumente eficiente în deformarea adevărului. Fără a încerca o similară taxonomie profesionistă, în examinarea strategiilor pe care ea însăși le aplică azi pentru a schimonosi chipul lui M. Sebastian, este imposibil să nu le remarcăm pe cele mai evidente.

Studiile academice occidentale excelează, de obicei, în exerciții de curtoazie ale autorilor, care le mulțumesc tuturor celor care i-au sprijinit (în documentare, în redactare, în publicare) și se declară receptivi la ulterioare sugestii din partea cititorilor, în vederea îmbunătățirii rezultatelor muncii. Spre deosebire de această cutumă a dialogului, realizatoarea lucrării de față instituie, încă de la prima pagină, un raport ierarhic de forță cu publicul său, pe care îl avertizează tăios: *“Nu cred că există vreun document care să poată infirma descrierea pe care i-am făcut-o pentru această perioadă sau care să poată să pună sub semnul întrebării concluziile la care am ajuns”* (p. 5). În locul obișnuitelor exerciții de politețe academică, încă din start ne întâmpină violențele *in abstracto* (căci M. Petreu – practicînd “lupta cu umbrele” – nu-și numește contestatarii), destinate să descurajeze alte disocieri. Aflăm astfel că precedentele publicări în presă ale unor fragmente din carte au declanșat deja *“autoritarele puneri la punct ale unor neduși la bibliotecă, obrăzniciiile unor ignoranți care n-au citit publicistica politică a lui Sebastian, dar au decretat pe bază de revelație că eu greșesc, sofismele unor amatori...”* (p. 6). Este limpede că monografa nu în căutarea unui dialog a pornit, cu o asemenea stilistică

brutală, ci se consideră îndreptățită să dicteze autoritar, de la înălțime și cu intransigență, rezultatele incontestabile ale propriei meditații.

Că este vorba despre un angrenaj preconcepțuit, iar nu despre un sistem construit pe baza faptelor identificate în bibliotecă, ne-o sugerează, implicit, un alt pasaj din *Cuvîntul înainte*: “Pentru tema cărții mele, mi s-a părut de prisos să merg cu documentarea amănunțită în ziare și reviste dincolo de limita anului 1935: pur și simplu, pentru a dovedi că Sebastian a fost, pînă în 1933, în siajul lui Nae Ionescu, un comentator politic de extremă dreaptă, nu am avut nevoie și de publicistica de după anul 1935 a celor doi” (p. 6). Așadar, intențiile ei sînt clar fixate încă din start: pentru a dovedi ceva, a avut nevoie de ceva. Lecturile Martei Petreu, pe marginea textelor lui Mihail Sebastian, s-au derulat pentru că eseista simțea nevoia să ne demonstreze ceva. Astfel încît tot ce-i stătea în cale a fost pur și simplu dat la o parte, de parcă nici n-ar fi existat. Alte monografii despre Mihail Sebastian, care îi analizează detaliat și admirativ activitatea luminoasă, sînt efectiv ignorate, ori acuzate – ele! – de manipulare. Numeroase articole ale gazetarului, ce-i confirmă gîndirea democratică, militantă, sînt trecute sub tăcere, ori sînt citate pe fugă, prin pasaje neconcludente. Atelierul de confecții ale trecutului literar, lucrînd sub bagheta șefei de design, duduie cu motoarele în plin.

În concertul cercetării literar-estetice, sînt relativ frecvente monografiile dedicate unor figuri reprezentative ale trecutului. Marea lor majoritate reflectă o anume sintonie între personalitatea studiată și autorul studiului, care încearcă să pună într-o lumină favorabilă aspecte principale sau ipostaze colaterale din viața ori activitatea protagonistului. Există și monografii în care textul se menține în limitele echilibrului, reliefînd calitățile, însă marcînd și scăderile, erorile identificate în cursul investigației. Apar de asemeni lucrări focalizate pe disocierile critice față de ideile și personalitățile prezentate, prin combaterea veridicității acestora, prin plasarea lor în contextul mai larg al epocii, al mișcărilor de idei, prin verificarea rezultatelor ulterioare ale acelei gîndiri (vezi, spre exemplu, cartea lui George Voicu despre *Mitul Nae Ionescu*). Dar, o dată cu tipărirea cărții scrise de Marta Petreu despre Mihail Sebastian, probabil că se inaugurează în literatura noastră un alt tip de monografie, cu totul bizară, în care cercetătorul exersează jignirea, insultarea, umilirea și desființarea imaginii publice a celui studiat. În realitate, avem de-a face aici cu ceea ce, în terminologia engleză, se numește *character*

assassination. În locul unui exercițiu științific, ne e dat să asistăm la un aprig meci de box (thailandez), în care unul dintre competitori e pus în imposibilitatea de-a se mai apăra (căci s-a stins din viață înainte de încasarea loviturilor piezișe, pretins academice).

Ziarista de la *Apostrof* își urmărește, cu o înverșunare inchizitorială demnă de cauze mai bune, victima, găsindu-i defecte, scăderi, lipsuri, duplicități sau ticăloșii în cele mai mărunte cute ale existenței. Orice gest, orice afirmație, orice zîmbet al lui se ofilesc sub privirea ei încruntată, care prinde nuanțele din zbor și le răsucește spre descifrări ostile, infamante. Văzîndu-i fotografia în ziar, ea consemnează dezgustată: “*În primii ani de închegare a generației, relațiile lui Sebastian – un tînăr debutant cu înfățișare de licean astenic, dar care, arogant, își etalează în orice ocazie adevărurile sale categorice – cu colegii săi au fost destul de accidentate*” (pp. 77-78). Atunci cînd e totuși nevoită, cu regret, să-l laude în vreun fel, se grăbește să lipească și o judecată minimalizantă, pentru a nu devia, cumva, de la traseul stabilit: “*Confesiunea sa [Cum am devenit huligan] este inteligentă și, în paginile despre Nae, sinceră, plină de adevărul psihologic al iubirii lui Sebastian pentru Nae. Altfel, cartea este în foarte multe privințe lipsită de adevăr și induce în eroare cu ușurință*” (p. 163). Iată cum o carte sinceră poate fi, totuși, lipsită de adevăr.

Construcțiile oximoronice, frizînd absurditatea, se prelungesc chiar și în temelia conceptuală a monografiei. Unul dintre subcapitole se intitulează, în disprețul oricărei logici, *Sebastian, un extremist de dreapta moderat*, de parcă extremismul ar putea avea diverse grade de nocivitate, iar autoarea își apără insistent aberația, anunțîndu-ne: “*Lectura articolelor lui, făcută chiar în paginile Cuvîntului (...) arată fără nici o puțință de tăgadă că Sebastian, influențat adînc de personalitatea și de ideologia lui Nae Ionescu, a devenit antidemocrat și «revoluționar», încadrîndu-se în extrema dreaptă. Nu a fost legionar – a fost doar un extremist de dreapta. Și, cum extremismul însuși are grade sau intensități diferite, Sebastian a fost un extremist de dreapta moderat – formula sună aberant, dar reflectă realitatea articolelor sale –, nu unul «turbat»*” (pp. 126-127). E bizar că o studiosă, pînă acum foarte precisă în concepte și expresie, se complace într-o asemenea ambiguitate logică – deși înțelegem că îi era necesară pentru infamarea gazetarului democrat M. Sebastian. Asemeni șoferului diletant, M. Petreu se deplasează

prin traficul exegezei apăsînd, cu o precipitată alternanță, pe accelerație (“extremist”) și pe frînă (“moderat”). Cu riscul de-a zgîlțîi mașina și de-a indispune pasagerii.

Cît privește echivocul, complet nefuncțional, al conceptului de bază cu care operează, el a fost deja pus cu acuitate în lumină: *“Este de neînțeles, în termeni științifici, de ce Marta Petreu preferă eticheta generică de «extrema dreaptă» unei etichete mai specifice (fascism, legionarism, maurrasianism ș.a.). «Extrema dreaptă» e prea vag, prea fluid și prea puțin riguros: o apozitie care identifică unitatea în diversitate a fascismelor internaționale prin sesizarea unui aer de familie comun, dar nu un titlu per se. Sintagma se precizează abia prin apelul la contextul ei referențial: de pildă, extrema dreaptă din România se suprapune aproape perfect peste doctrina legionară. Dar Sebastian – o spune chiar d-na Petreu – «nu a fost legionar». Nu a fost nici ortodoxist, mistic, colectivist, naționalist, rasist; nu a explicat defecțiunile economice în termeni de teorie a conspirației modulată etnic sau xenofob; nu s-a revendicat de la practica nici unui partid; nu a propovăduit discriminarea etnică și violentă. Atunci, dacă nu a avut nici una dintre aceste însușiri esențiale pentru discuție, din care extremă dreaptă face parte Sebastian? Se vede treaba că extrema dreaptă a d-nei Petreu e o extremă dreaptă fără extremă dreaptă, o extremă dreaptă fără fascism, naționalism, etnicism ș.a.: ceva care nu există decît nominal (probabil în chinuri cumplite), dar care e foarte util cuiva cu curajul logic al Martei Petreu.”*⁵⁷

Iar contradicțiile scriitoarei nu se opresc aici. Pe de o parte, i se pare normal să-i admită autorului interbelic trăsăturile stabilite de alți comentatori: *“Prin raționalismul său, prin spiritul critic, prin gustul pentru modernitate și pentru cultura franceză, Sebastian, așa cum s-a mai observat, era, structural, mai aproape de Lovinescu decît de Nae Ionescu”* (p. 196). Un faimos critic al epocii îi schița lui M. Sebastian un portret în aceeași direcție: *“Autorul este un adept al lui Descartes, ținînd la lucrurile «clare și distincte», și aplicînd acest cartesianism mai ales în cîmpul senzațiilor. De unde un sensualism rece, lucid, cultivat cu exactități de geometru”*⁵⁸. Pe de altă parte, în paginile aceleiași Marta Petreu, Sebastian este un tip frenetic, dezlănțuit și decerebrat, contestatar

⁵⁷ Vezi Mihai Iovănel, *Marta Petreu, Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, în rev. *Cultura*, la <http://revistacultura.ro/blog/2009/06/marta-petreu-diavolul-si-ucenicul-sau-nae-ionescu-%e2%80%93-mihail-sebastian/> (site consultat în 13.09.2009).

⁵⁸ Vezi G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982, p. 963.

al democrației și admirator al revoluțiilor sîngeroase, care se află într-o “*complicată și pasională simbioză*” (p. 94) cu Nae Ionescu, “*s-a scaldat zglobiu ca un «păstrăv»*” (p. 123) în apele tulburi ale dictaturii, în romanul *De două mii de ani...* face “*o declarație explicită de dragoste*”, dar și “*o declarație clară de vasalitate*” (p. 133) față de Nae Ionescu, dar scrie de asemeni “*pamflete*” și “*nedrepte atacuri la persoană*” (p. 143), din care se desprinde “*natura patologică a relației psihice în care era prins Sebastian față de Nae Ionescu*” (*ibid.*), deoarece “*nici în viață, nici în proză, Sebastian nu a avut distanță critică față de Nae Ionescu / Ghiță Blidaru*” (*ibid.*) etc. Se pare, totuși, că cele două șiruri de imagini nu pot coexista. Fie Marta Petreu este de acord cu portretul unui Sebastian rece, cerebral, rațional, cartezian, așa cum ni-l descriu G. Călinescu, Alexandru George și cum concede ea însăși la un moment dat – fie încercă să ne vîndă caricatura unui Sebastian pasional, pripit, necugetat, aservit, decerebrat, cum se străduiește să ni-l portretizeze tendențios, de-a lungul întregii sale cărți. Din această dilemă nu putem ieși.

E straniu apoi că Marta Petreu se străduiește să-și prezinte monografia sub aparențele unui studiu respectabil (“*o carte cu citate multe, înșirate academic unul după altul*”, p. 6), avînd nenumărate note de subsol și trimiteri bibliografice, cu ostentația orgolioasă a documentării (“*articolele din presă pe care le-am inclus aici reprezintă aproximativ 35-40 % din totalul celor pe care le-am citit și conspectat efectiv*”, p. 261) etc. Încă din titlu, însă, ni se vorbește despre *Diavol și ucenicul său*, încît nu pricepem dacă avem de-a face cu un exercițiu spiritist, unul de demonologie sau cu un poem în proză. La cumpănirea detaliată a conținutului, constatăm totuși, cu stupeoare, că recuzita academică a fost doar suportul care învelește un roman de capă și spadă, cu acțiunea inspirată din viața intelectuală românească interbelică. Uluiește, chiar și în aceste condiții, stilul de mahala al monografistei. În opinia sa, nu ar fi adevărat că Sebastian nu cunoștea articolele antisemite ale lui Nae, “*doar s-au dat în spectacol, ca și-n alte dăți, împreună!*” (p. 150). După scandalul prefetei, “*Sebastian, deși s-a simțit trădat de «directorul său de conștiință», a țîșnit în brațele lui Nae cu cel dintîi pretext*” (p. 157). “*În 1934, Sebastian s-a pomenit făcut zob în presă*” (p. 161), deși înainte scrisese “*tablete împielitate*” (p. 96). “*Și relația cu Petru Comarnescu a început printr-un dezacord, de fapt printr-o cotonogeață*” (p. 75). Limbajul ne aduce pe alocuri sub ochi un fel de *Rocambole* de la barieră, bogat în pleonasmе și ieftin-senzaționalist: “*Hotărît,*

în 1934, întreg universul confortabil pe care și-l clădise Sebastian s-a făcut țandări printr-o îngrozitoare explozie” (p. 161). “Apele verzi în care, după cum a observat I. Ludo, s-a scăldat zglobiu ca un «păstrăv», au avut vreme să se înroșească nu numai de sângele legionarilor maltratați de autorități, ci și de sângele unei victime a legionarilor: președintele Consiliului de Miniștri, I.G. Duca” (p. 123). De altminteri, acest “papagal de presă” (p. 228), care “se fandosește” (ibid.), “putem presupune că era dirijat din umbră” (p. 207), căci era nesincer pînă și în relațiile personale, cînd “i-a dat tîrcoale lui Eliade, făcîndu-i curte și căutîndu-i prietenia” (pp. 221-222). După scandalul public în centrul căruia s-a pomenit, scrisul lui Mihail Sebastian a devenit “chiar plat, chiar olecuță nesărat” (p. 168). Sebastian de la *Cuvîntul* ar fi fost doar un “hamal ideologic” (p. 189), căruia “i-a sărit complet țandăra și a dat drumul, la mînie, unui text batjocoritor și nedrept” (p. 195). Alteori, “plăpîndul Sebastian explodează de supărare” (p. 197). “Sebastian a ales «casa **Cuvîntului**», în a cărei ideologie de extremă dreaptă s-a îmbăiat cu voluptate și pînă la profundă îmbîcsire” (p. 196). “Cei doi complici” (p. 180), Magistrul și Discipolul, “și-au spălat rufele politico-etnice în văzul lumii, iar apoi s-au reîmbrățișat, înveninați de dor și de resentimente” (p. 190). “În acest punct al analizei, mă interesează aspectul psihologic al relației dintre Sebastian și Nae, resorturile care i-au ținut lipiți, cu toate mîrîielile și scîncetele lui Sebastian din **Jurnal**, pînă la moartea amîndurora” (p. 147), ne asigură cu distincție prozatoarea. Atunci cînd Marta Petreu nu este de acord cu vreun alt cercetător, se exprimă perfect academic, de la înălțimea catedrei, astfel: “nu-i bag de vină editorului că a adus lucrurile din condei” (p. 253). Iar după ce își epuizează propriul arsenal de insulte, monografa mai împrumută cu voluptate și injuriile groase din presa ostilă a vremii – de pildă pe ale anonimului I. Ludo, pe care le repetă, satisfăcută, în două rînduri: “arhanghelul Mihail circumcisul, angelul păzitor al onoarei patronului” (p. 123, p. 250). Constatarea că tocmai o asemenea pseudoromancieră de scandal îi reproșează aristocratului, mereu politicosului (pînă și în ironii) Mihail Sebastian că s-ar preta la insulte și atacuri personale, la pamflete și grosolăni în publicistica sa interbelică, ne dă adevărata măsură a lucrurilor cu care ne confruntăm.

Modalitatea fundamentală de persuasiune, la care Marta Petreu recurge în cartea sa, constă în tehnica refrenului, reluarea obsedantă a falsei ipoteze de ansamblu, care e

vîrîtă astfel cu forța în creierul cititorului. După ce ne asigură că “*Sebastian, repet, a făcut critica democrației românești de pe o poziție de extremă dreapta*” (p. 62), aflăm din nou despre “*convingerile lui politice, trase la indigo după acelea ale patronului său, [care] sînt antieuropene, antidemocrate, autarhiste*” (p. 83), apoi din nou că a fost “*un antipașoptist convins, un antidemocrat pe față (antiliberal înverșunat și permanent, antițărănist convins) (...) a simpatizat fascismul mussolinian și pe revoluționarii spanioli*” (pp. 96-97), și tot așa mai departe, aceleași grave acuzații declarative, fără nici un temei real, pornite de la cîteva articole de presă răstălmăcite, sînt repetate fără osteneală (vezi pp. 224, 225, 226, 227, 233, 236, 247, 248, 252, 253 etc.). Pentru o cercetare convingătoare, era nevoie, probabil, de multe argumente, reluate de două-trei ori. Aici avem însă aceleași două-trei argumente (false), reluate de nenumărate ori.

Un aspect care merită pus în evidență se referă la strategiile de camuflare a propriilor intenții denigratoare, în spatele expresiei echivoce. Iat-o, de pildă, pe Marta Petreu azvîrlind pata de dubiu asupra bunei-credințe a lui Mihail Sebastian, deși pleacă la drum simulînd că nu face ceea ce tocmai face: “*Nu are sens, reconstituind dosarul acestui conflict, să ne întrebăm dacă Sebastian a scris articolele anti-Pandrea și pro-Nae Ionescu din inițiativă proprie sau la comandă*” (p. 61). În ciuda acestui detaliu, “*faptul că Sebastian îl incolțește pe Pandrea pentru delictul lui «burghez» este de asemenea semnificativ pentru sincronizarea lui Sebastian cu dominantă «revoluționară», antiburgheză prin excelență, a epocii*” (p. 61). (În paranteză fie spus, Mihail Sebastian îl atacase pe Petre Pandrea nu pentru vina de a fi fost un “burghez”, cum ne asigură aici M. Petreu, ci pentru demagogia lui răstită și inconsecvențele care, din discipol al lui Nae Ionescu, îl transformaseră în socialist fervent, pentru a-l proiecta apoi, din interes pecuniar, în rîndurile partidului țărănist⁵⁹.)

Atunci cînd nu profită de caracterul greu accesibil al textului original, M. Petreu recurge la răstălmăcirea citatelor pe care ea însăși le oferă. Iată, de pildă, situația scurtei polemici dintre M. Sebastian și G. Călinescu. Pe fondul disputei gazetarului de la *Cuvîntul* cu redacția *Vieții românești*, pe care o acuzase de inconsecvență și de derivă a spiritului critic, el constată cu neplăcere adeziunea lui G. Călinescu, printr-o nouă

⁵⁹ Vezi Mihail Sebastian, *O poveste*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 2 aprilie 1932, p. 1; vezi Mihail Sebastian, *Cuvinte la o trădare*, în *Cuvîntul*, miercuri, 13 aprilie 1932, p. 1-2.

schimbare la față, la publicația tocmai criticată. Va extinde, așadar, cu toată întemeierea etică, reproșul, de la revistă la scriitorul ei – folosind însă, în ciuda adversității de idei, același limbaj civilizată care l-a caracterizat mereu. În asemenea circumstanțe, imputația Martei Petreu, că am avea de-a face cu o “ieșire pamfletară” (p. 217), rămâne fără acoperire:

*“Viața românească a recurs pentru noua ei formă la serviciile unui critic, care posedă la maxim «știința acomodărilor». Dar d. G. Călinescu, care este un istoriograf excelent și poate un romancier bun (n-am cetit deocamdată **Cartea nunții**), este spiritul cel mai oscilator, criticul cel mai instabil, politicianul literar cel mai savant. Este probabil singurul intelectual român, care poate fi pus cu succes pe patru coloane, spre a se dovedi că asupra aceluiași lucru gîndește mereu altfel, după cum e primăvară, vară, toamnă, iarnă. (...) Am pierdut în d-l Călinescu un critic și l-am pierdut definitiv. Există o moralitate a criticei care nu poate fi călcată de două ori. O singură dată ajunge – iremediabil, fără putință de întoarcere. / Îi va furniza d-l Călinescu **Vieții românești** ideologia astăzi defunctă, îi va reface scutul critic ciuruit de inconsecvențe (...)? Nu.”⁶⁰*

Iar dacă M. Petreu nu supralicitează artificial, împingînd un banal schimb de ostilități în zona pamfletului, ea are grijă să mimeze ingenuitatea, făcînd deliberate confuzii între sensurile proprii și sensurile figurate ale termenilor (cu același scop transparent de a-și încărca victima la cântar): “*Sebastian a considerat că el – la fel ca generația sa – a făcut, prin cronicile lui literare, operă de «ecarisaj moral».* Inducem de aici că se considera hingher, că pe scriitorii români îi socotea cîini vagabonzi, iar cultura română, un sat al cîinilor fără stăpîni” (p. 255). Inocența jucată, cu care ziarista de la *Apostrof* refuză să priceapă sensurile figurate ale unor expresii larg răspîndite, ne înduioșează. Dar parcă tot n-am putea să ne-o închipuim pe Marta Petreu, atunci cînd cineva îi aduce vorba despre “Luceafărul poeziei românești”, dînd fuga la observatorul astronomic pentru a privi cum plutește prin eter versificația autohtonă.

Monografa nu ezită să recurgă și la falsuri patente, pentru a-și impune tezele preconceptuate. Astfel se întîmplă în situația, remarcată deja de unii comentatori, în care

⁶⁰ Mihail Sebastian, *Cazul “Viața românească”*, în *Cuvîntul*, duminică, 23 aprilie 1933, p. 2. Ca din întîmplare, în pasajul omis de la citare de către Marta Petreu se regăsește o nouă serie de elogii ale lui M. Sebastian, care i-ar fi contrazis comentatoarei opinia că am avea de-a face cu o... ieșire pamfletară: “*Că o inteligență atît de subtilă, un gust literar atît de sigur, un talent atît de suplu se pierde în asemenea jocuri strategice este desigur regretabil. Am pierdut în d-l Călinescu un critic...*” etc.

M. Petreu îi reproșează frontal evreului M. Sebastian că a fost coleg de redacție cu conducătorii Gărzii de Fier, fără a părăsi publicația în semn de protest: “... *tînărul comentator politic ajungînd coleg de ziar cu șefii acesteia [ai Legiunii – L.A.], cu Vasile Marin și cu Zelea Codreanu*” (p. 127); iar minciuna e repetată, pentru o mai sigură validare: “*cot la cot cu articolele lui Zelea Codreanu și Vasile Marin*” (p. 164). În realitate, *Cuvîntul* a publicat, o singură dată, un drept la replică al lui Zelea Codreanu, cu o săptămîină înainte de a-i fi suspendată apariția⁶¹.

Pe linia aceluiași neadevăr scandalos se situează ascunderea valorii alegorice manifeste pe care au avut-o anumite intervenții ale scriitorului. Eseista – urmărindu-și încăpățînarea de-a demonstra evoluția “extremistă” tot mai gravă a lui Mihail Sebastian, ce-ar fi atins culmile, vezi Doamne, la finele anului 1933 – nu putea fi decît viu incomodată de articolul apărut în ultimul număr al gazetei, înainte de suspendare. Aici, M. Sebastian evaluează subtextul politic al monografiei pe care germanul E.-R. Curtius o publica la Paris despre francezul Balzac, în momentele de maximă tensiune din preziua războiului. Faptul că dialogul dintre culturi mai este posibil aruncă lumina unei speranțe în calea unui eventual dialog politic, care să permită evitarea conflagrației. Gestul lui Curtius ar trebui să constituie o învățătură de minte pentru factorii de răspundere europeană. Mihail Sebastian, la despărțirea de *Cuvîntul*, lasă în urma sa încă o meditație alegorică asupra nevoii de concordie. În ciuda tuturor acestor evidențe, Marta Petreu îi include însă articolul printre circumstanțele agravante, căci ar ilustra zelul dezangajat al unui gazetar dintr-o redacție extremistă: “*În ultimul număr al Cuvîntului, din 1 ianuarie 1934, Sebastian a publicat două texte, din fericire amîndouă culturale, Unde literatura răspunde în politică (despre Curtius, care își editase la Paris studiul său despre Balzac)...*” (p. 123); “*și-a făcut datoria de redactor pînă la capăt*” (ibid.); “*În ultimul*

⁶¹ Vezi Ioana Pârvulescu, *Cuvîntul și cuvintele lui Sebastian*, în *România literară*, nr. 30/31 iulie 2009, p. 12: “*Am găsit [în paginile ziarului Cuvîntul – n.n., L.A.] și o declarație a lui Zelea Codreanu, în care spune că va răspunde la violență cu violență, dar e dată ca un soi de drept la replică și e în contextul în care multe ziare luau poziție împotriva violenței intervențiilor jandarmilor față de legionari (încă o dată, cuvîntul avea altă încărcătură în 1933). Însă tu falsifici realitatea și spui (p. 228) că Sebastian uită, în jurnal, «că a fost coleg» cu Zelea Codreanu. [De fapt, M.P. mai spusese același lucru încă de două ori, la p. 127 și la p. 164, dar se pare că I.P. n-a înregistrat minciuna decît la a treia lectură... – n.n., L.A.] Nu, Marta, n-a fost coleg. Există un legionar care a intrat în redacție, doar în ultimele două-trei luni, Vasile Marin. Dl. Z. Ornea explică de ce toți redactorii rămîn pe loc după apropierea lui Nae Ionescu de legionari, petrecută abia în vara lui 1933: «Nimeni n-a plecat, socotind probabil că e o tactică de moment care nu va dura» (*Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, p. 227)”.*

său număr al seriei întâi, Sebastian, conștiincios pînă la capăt, publică, așa cum am spus, două texte, fără legătură cu politica românească” (p. 126). Felul în care mesajul pacifist și antitotalitar al lui Mihail Sebastian are sau nu legătură cu realitățile politice frământate de atunci, cititorul o poate judeca pe cont propriu, parcurgîndu-i acum articolul. De asemenea, el poate compara de unul singur ce apare în pagina ziarului și cum anume transformă – deformînd tendențios, prin răstălmăcire – Marta Petreu:

“A apărut zilele trecute la Paris un studiu despre Balzac, scris de criticul german Ernst Robert Curtius. Eveniment literar, pe care suntem ispitiți a-l comenta din punct de vedere... politic. / Într-adevăr ni se pare că avem dreptul să descifrăm, în acest fapt, un discret semn de protest, o ușoară chemare la ordine, un glas ce vorbește pentru dezmeticire cui trebuie. Căci în timp ce din dreapta și din stînga Rinului amenințările se succed nervoase, bănuielile se strecoară între cele mai pașnice conștiințe, reaua credință face duble ravagii patriotice, în timp ce între Berlin și Paris starea de război nedeclarat se menține cu combustibilul necesar și benevol al patimii deformatoare – nu este o simplă întîmplare că un german, în disprețul celei mai arzătoare actualități, cu nesocotirea unei adversități obligatorie pentru orice bun neamț, cutează să se dedice unei probleme de literatură franceză. / Să nu spuneți că această preocupare este strict estetică. Sau că asta și politica n-au cu nimic de a face. Imbecilitatea neamului omenesc este suficient de mare, pentru ca să strivească cele mai curate valori sub apăsarea celor mai stupide patimi. Poate nu știți că în Franța, în timpul războiului, a asculta o simfonie de Beethoven era un act de trădare. Poate nu știți că, în același timp, la Berlin, a asculta un poem de Debussy era o crimă de resortul, probabil, al curții marțiale. Deoparte și de alta, era o feroare, o grabă, o furie de a murdări cît mai mult, de a insulta, de a schimonosi, de a zdrențui tot ce pe vremuri fusese mai înalt decît toate hotarele, mai adevărat decît toate adevărurile. Un neamț care ar fi gustat în acele timpuri o pagină de Montaigne, un francez care s-ar fi bucurat de un vers de Goethe, n-ar fi făptuit o mai puțin sfidătoare și eroică nebunie, decît cineva care s-ar arunca între limbile unui incendiu, pentru ca să salveze de acolo o carte. / Nu mi se pare de aceea deloc exagerat să bănuiesc într-un studiu de istorie literară un fapt în stare să țină piept celor mai teribile evenimente politice. Și nu cred mai serios să comentați ce zice d. Boncour sau d. Goebels, decît ce spune Ernst Robert Curtius. / Totul nu e pierdut, de vreme ce asta mai e posibil. Căci «asta» însemnează că inteligența n-a fost destituită din toate drepturile sale, că sentimentul unei comuniuni superioare dăinuiește totuși peste întunecatele adversități, atît de abil și de criminal întreținute, de cine trăiește din exploatarea lor. / Curtius vorbind despre Balzac, explicînd francezilor și germanilor un scriitor de geniu atît de specific francez, afirmă prin aceasta existența unui imperiu

spiritual ce aparține fără deosebire tuturor, oricărui om care gîndește, oricărui om care simte. Cartea lui este, în ciuda caracterului de specialitate literară, un fapt de acțiune. Căci gestul acesta nu poate cădea în gol, chemarea aceasta nu poate să rămînă fără răspuns. Vorbească d. Boncour de o mie de ori despre pacifism, declare d. Hitler de zece mii de ori dorul său de concordie, nici unul nici altul nu va face nici pe departe actul efectiv de pace, pe care îl face Ernst Robert Curtius scriind cartea pe care a scris-o. / Căci e un act de înțelegere. Și asta trebuie în primul rînd.”⁶²

Și, cum toate acestea n-au fost de-ajuns, eseista mai construiește și o autentică teorie a conspirației, pentru a induce o suplimentară tensiune în rețea. Toți ceilalți, care au citit deja publicistica interbelică a lui Mihail Sebastian, ar fi văzut adevărul și l-ar fi ocultat din rea-credință, din teamă sau din prudență prost înțeleasă. Dintre precedenții monografii, editori sau studiosi ai biobibliografiei lui M. Sebastian, unii s-ar fi pliat pe conjuncturile politice conformiste. Alții sînt oricum radiați direct de la pomelnic, de către impetuoasa scenaristă. Mircea Eliade, în jurnalul său, ar fi omis, din delicatețe, “adevărul” despre amicul său din tinerețe. Însuși Z. Ornea, prestigiosul cercetător, s-ar fi situat cu deliberare “pe linia neadevărului” (p. 253) în privința imaginii lui Sebastian. Ar fi fost nevoie, iată, de aproape un secol ca să putem descoperi noi, prin intermediul Martei Petreu, cum stăteau lucrurile. Toți au tăcut, doar ea ne vorbește. Portretul feminin călare pe un cal alb, în lumina sîngerie a orizontului, ne taie respirația. Pentru un roman de scandaluri și moravuri ușoare, finalul apoteotic se impunea.

Să mai spunem în treacăt că autoarea, care își deschidea opera cu o surprinzătoare declarație de infailibilitate, scapă totuși cîteva mici neglijențe, în compartimentul trimiterilor bibliografice. Titlul corect al articolului lui M. Sebastian, apărut la 29 iulie 1932, este nu *50 mai puțini studenți* (p. 67, p. 266), ci, cum reiese și din textul propriu-zis, *50% mai puțini studenți*; la 13 octombrie 1932, el a publicat *Selecția fiscală în școală*, și nu *Selecția fiscală la școală* (p. 67, p. 266); la 20 august 1932 el a tipărit *Se schimbă iar liceul*, și nu *Se schimbă liceul* (p. 67, p. 266); la 17 iunie 1932 a apărut *Explicația fripturismului*, și nu *Explicațiile fripturismului* (p. 266). Dar probabil că, pentru o lucrare născută deja perfectă, aceste precizări ale noastre sînt cu totul inutile.

⁶² Mihail Sebastian, *Unde literatura răspunde în politică*, în *Cuvîntul*, 1 ianuarie 1934, p. 1.

Și totuși, care au fost oare motivele ce au determinat-o pe bătaioasa scriitoare să monteze o asemenea potemkiniadă zgomotoasă, din piese prefabricate de cea mai dubioasă calitate? Simpla automăgulire a propriei vanități pare o miză prea meschină. Invidia tenace și ambiția de uzurpare a prestigiului public, solid constituit, al unei personalități luminoase, ar ține de o zonă a resentimentelor, rămasă din totdeauna inaccesibilă în fața expertizei raționale. Un indiciu mai concret asupra intențiilor pe care le-a urmărit îl avem, poate, în chiar cuvintele autoarei: *“Acest statut special al lui Sebastian la **Cuvântul**, împreună cu faptul că el a fost un ziarist de dreapta, cu articole politice pe linia extremismului de dreapta, ne obligă să-i regândim și **Jurnalul**, și restul textelor, precum și complicatele relații cu Nae Ionescu, cu Eliade, cu elita criterionistă a generației lui. Faptul că el a fost, în siajul lui Nae Ionescu, un ziarist politic de extremă dreaptă aruncă o lumină nouă și asupra opțiunilor extremiste (și de dreapta, și de stînga) ale întregii generații ‘27”* (p. 128).

Acest ultim lucru – discreditarea depoziției răscolitoare a lui Mihail Sebastian și, implicit, inocentarea marilor complicități extremiste interbelice (a lui Mircea Eliade, a lui Emil Cioran, a lui Constantin Noica, a lui Petre Țuțea ș.a.) – cartea pamfletară a Martei Petreu cu siguranță nu-l va obține. Căci nu e suficient să murdărești victima, spurcîndu-i efigia, pentru a-i mîntui pe ceilalți, prin eliminarea artificială a contrastelor. Nu e destul să construiești butaforii, pentru a le face într-adevăr locuibile.

Monografia Martei Petreu despre activitatea interbelică de ziarist a lui Mihail Sebastian reprezintă unul dintre cele mai scandaloase abuzuri din cercetarea literară română contemporană. Un gest descalificant profesional și incalificabil moral.

BIBLIOGRAFIE

I. Mihail Sebastian în presa interbelică.

- Mihail Sebastian, *Francezul, un tip ne-european*, în *Cuvîntul*, joi, 7 mai 1931, p. 1-2;
- Mihail Sebastian, *La Expoziția Colonială. Spectacole, oameni și dobitoace*, în *Cuvîntul*, miercuri, 15 iulie 1931, p. 1-2;
- Mihail Sebastian, *O poveste*, în *Cuvîntul*, sâmbătă, 2 aprilie 1932, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Cuvînte la o trădare*, în *Cuvîntul*, miercuri, 13 aprilie 1932, p. 1-2;
- M. Sb., “*Templul național-liberal*”; în *Cuvîntul*, sâmbătă, 16 aprilie 1932, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Heinrich-Gerhard Gruber*, în *Cuvîntul*, marți, 26 aprilie 1932, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Șase cărți și șase vapoare*, în *Cuvîntul*, vineri, 6 mai 1932, p. 1;
- M. Sb., *Conferința dezarmării continuă*, în *Cuvîntul*, joi, 19 mai 1932, p. 1;
- M. Sb., “*Partide de idei*”, în *Cuvîntul*, sâmbătă, 28 mai 1932, p. 1;
- M. Sb., *La Balinț...*, în *Cuvîntul*, joi, 2 iunie 1932, p. 1;
- M. Sb., *Care au mai guvernat...*, în *Cuvîntul*, luni, 6 iunie 1932, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Ce vrea țara*, în *Cuvîntul*, luni, 13 iunie 1932, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Explicația fripturismului*, în *Cuvîntul*, vineri, 17 iunie 1932, p. 1;
- M. Sb., *...Și un cuvînt despre martiri*, în *Cuvîntul*, sâmbătă, 25 iunie 1932, p. 1;
- M. Sb., *Bravo, d-le Eftimiu*, în *Cuvîntul*, joi, 30 iunie 1932, p. 1;
- M. Sb., *50% mai puțini studenți*, în *Cuvîntul*, vineri, 29 iulie 1932, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Un alt profil al lui Mussolini*, în *Cuvîntul*, vineri, 5 august 1932, p. 1;
- M. Sb., *Hitler și nudismul*, în *Cuvîntul*, joi, 18 august 1932, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Se schimbă iar liceul*, în *Cuvîntul*, sâmbătă, 20 august 1932, p. 1;
- M. Sb., *Pești cu număr de ordine*, în *Cuvîntul*, sâmbătă, 10 septembrie 1932, p. 1;
- M. Sb., *O școală la 1150 metri*, în *Cuvîntul*, joi, 22 septembrie 1932, p. 1;
- M. Sb., *Hai, Vasile!*, în *Cuvîntul*, sâmbătă, 24 septembrie 1932, p. 1;
- M. Sb., *Un cântec vechi la Operă*, în *Cuvîntul*, sâmbătă, 1 octombrie 1932, p. 1;
- M. Sb., *Selecția fiscală în școală*, în *Cuvîntul*, joi, 13 octombrie 1932, p. 1;
- M. Sb., *A murit Maria Fenechiu*, în *Cuvîntul*, luni, 17 octombrie 1932, p. 1;

- M. Sb., *Pedagogia criminală*, în *Cuvîntul*, joi, 20 octombrie 1932, p. 1;
- M. Sb., *Studentii clujeni în grevă*, în *Cuvîntul*, luni, 24 octombrie 1932, p. 1;
- M. Sb., “*Stăpîni ai opiniei publice*”, în *Cuvîntul*, joi, 27 octombrie 1932, p. 1;
- M. Sb., *Se caută un premiant la Stokholm*; în *Cuvîntul*, joi, 1 decembrie 1932, p. 1;
- M. Sb., *Adolf Hitler – mongol*, în *Cuvîntul*, vineri, 2 decembrie 1932, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Păsările zboară spre Capri...*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 24 decembrie 1932, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Dunicowski, un simbol*, în *Cuvîntul*, luni, 2 ianuarie 1933, p. 1;
- M. Sb., “*Pentru popor*”, în *Cuvîntul*, miercuri, 4 ianuarie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *O generație încă tînărară*, în *Cuvîntul*, vineri, 6 ianuarie 1933, p. 1;
- M. Sb., *În Spania*, în *Cuvîntul*, vineri, 13 ianuarie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Actualități*, în *Cuvîntul*, duminică, 15 ianuarie 1933, p. 3;
- Mihail Sebastian, *Artiștii străini “persecuțați”*, în *Cuvîntul*, joi, 19 ianuarie 1933, p. 1;
- Amyntas, *Au căzut pentru libertate...*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 21 ianuarie 1933, p. 1;
- Amyntas, *Adolf și Marcu*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 28 ianuarie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Șomeri bine educați*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 11 februarie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Revizuirea trece și prin Fiume?*, în *Cuvîntul*, joi, 16 februarie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Un moment grav la Geneva*, în *Cuvîntul*, luni, 27 februarie 1933, p. 1;
- Amyntas, *Heinrich Mann dat afară*, în *Cuvîntul*, miercuri, 1 martie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, “*Impresioniștii*” la Luvru, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 11 martie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Negru-alb-roșu*, în *Cuvîntul*, luni, 13 martie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Un “De profundis” vesel*, în *Cuvîntul*, joi, 23 martie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Manifest și generație*, în *Cuvîntul*, miercuri, 5 aprilie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Einstein la Madrid*, în *Cuvîntul*, joi, 13 aprilie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, “*O națiune europeană*”, în *Cuvîntul*, duminică, 16 aprilie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Cazul “Viața românească”*, în *Cuvîntul*, duminică, 23 aprilie 1933, p. 2;
- Mihail Sebastian, *O industrie care merge...*, în *Cuvîntul*, duminică, 30 aprilie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Ideea doamnei Von Gelinck*, în *Cuvîntul*, joi, 4 mai 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, “*Enciclopedia Italiană*”, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 6 mai 1933, p. 1;

- Amyntas, *Pentru un butoi gol*, în *Cuvântul*, luni, 8 mai 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Unde intervine un humorist...*, în *Cuvântul*, luni, 8 mai 1933, p. 1-2;
- Mihail Sebastian, *Critică și vehemență*, în *Cuvântul*, duminică, 14 mai 1933, p. 2;
- Mihail Sebastian, *Un critic francez la noi*, în *Cuvântul*, vineri, 26 mai 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Ileana Matei a vrut să știe*, în *Cuvântul*, luni, 29 mai 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Telegraful are humor*, în *Cuvântul*, joi, 1 iunie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Un coleg francez al lui Seletzky*, în *Cuvântul*, vineri, 2 iunie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Chiar în caz de război...*, în *Cuvântul*, miercuri, 7 iunie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *1900 în mondenitate și politică*, în *Cuvântul*, vineri, 9 iunie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Școala din Bănița*, în *Cuvântul*, duminică, 11 iunie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Între stadion și bibliotecă*, în *Cuvântul*, vineri, 16 iunie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Puterea de a fi ridicol*, în *Cuvântul*, miercuri, 21 iunie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Paranteza Dollfuss*, în *Cuvântul*, vineri, 23 iunie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *„În cazematele umede...”*, în *Cuvântul*, sâmbătă, 24 iunie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Funcționarii publici*, în *Cuvântul*, luni, 26 iunie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Skoda și conflictele de conștiință*, în *Cuvântul*, vineri, 30 iunie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *O fraudă creatoare*, în *Cuvântul*, sâmbătă, 1 iulie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Doi oameni în frac*, în *Cuvântul*, joi, 6 iulie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *D. Duca, mai tare ca oricând*, în *Cuvântul*, sâmbătă, 8 iulie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Chiar dacă nu sunt hitleriști...*, în *Cuvântul*, luni, 10 iulie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *300 de licențiați*, în *Cuvântul*, sâmbătă, 15 iulie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Vin și aur*, în *Cuvântul*, luni, 17 iulie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Wilhelm Tell și salutul roman*, în *Cuvântul*, miercuri, 19 iulie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Răspuns unui fost critic*, în *Cuvântul*, vineri, 21 iulie 1933, p. 1-2;
- Mihail Sebastian, *Destindere între Roma și Paris*, în *Cuvântul*, duminică, 23 iulie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Vilegiatură în U.R.S.S.*, în *Cuvântul*, luni, 24 iulie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Sterilizarea higienică*, în *Cuvântul*, sâmbătă, 29 iulie 1933, p. 1;

- Mihail Sebastian, *Program liberal-radical?*, în *Cuvîntul*, luni, 31 iulie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Politică administrativă*, în *Cuvîntul*, joi, 3 august 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, “*Birou de înregistrare a falimentelor*”, în *Cuvîntul*, vineri, 4 august 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, “*Dușmanii civilizației*”, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 5 august 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Șomajul intelectual*, în *Cuvîntul*, joi, 10 august 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Indiscreția și literatura*, în *Cuvîntul*, vineri, 11 august 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Sîrmă ghimpată în jurul Universității*, în *Cuvîntul*, luni, 14 august 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Comentarii locale pe un text străin*, în *Cuvîntul*, vineri, 25 august 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Diplomație între Roma și Moscova*, în *Cuvîntul*, duminică, 3 septembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Inoportunul Aristide Briand*, în *Cuvîntul*, miercuri, 6 septembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Comedia dezarmării*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 9 septembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Les Balkans*, în *Cuvîntul*, joi, 21 septembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Pe lacul Lemn...*, în *Cuvîntul*, duminică, 1 octombrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Un pelerinaj la Medan*, în *Cuvîntul*, joi, 5 octombrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Atentatul de la Viena*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 7 octombrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Criză de guvern în Spania*, în *Cuvîntul*, duminică, 8 octombrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, “*Cum se fură ideile salvatoare*”, în *Cuvîntul*, miercuri, 11 octombrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Peste un sfert de miliard!*, în *Cuvîntul*, vineri, 13 octombrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Daladier*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 14 octombrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Părăsim politica – și intrăm în geografie*, în *Cuvîntul*, duminică, 15 octombrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, “*Mai ucigător decît toate*”, în *Cuvîntul*, luni, 16 octombrie 1933, p. 1;

- Mihail Sebastian, *Socialiștii vienezi fac grevă*, în *Cuvântul*, miercuri, 18 octombrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, “*Vorbește, domnule, ce ne doare!*”, în *Cuvântul*, miercuri, 25 octombrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Scurt comentariu la criza franceză*, în *Cuvântul*, vineri, 27 octombrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Repriza a 2-a*, în *Cuvântul*, vineri, 3 noiembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, “*Ordinea publică*” și “*economia clasică*”, în *Cuvântul*, duminică, 5 noiembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, “*Cuvântul*”, de la 4 noiembrie 1924 până astăzi, în *Cuvântul*, luni, 6 noiembrie 1933, p. 3-10 ;
- Mihail Sebastian, “*Voi care intrați aici!...*”, în *Cuvântul*, joi, 9 noiembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Meditație despre criză și automobile*, în *Cuvântul*, duminică, 12 noiembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Ion Trivale*, în *Cuvântul*, joi, 23 noiembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Alegeri în Spania*, în *Cuvântul*, vineri, 24 noiembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Liceul și clubul politic*, în *Cuvântul*, joi, 30 noiembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Liberalii n-au vină*, în *Cuvântul*, vineri, 1 decembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, “*În slujba revoluției*”, în *Cuvântul*, duminică, 3 decembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Simbolul pompierului incendiator*, în *Cuvântul*, luni, 4 decembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Litvinov la Vatican*, în *Cuvântul*, joi, 7 decembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Primul-ministru la microfon*, în *Cuvântul*, sâmbătă, 9 decembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Minoritățile în alegeri*, în *Cuvântul*, duminică, 10 decembrie 1933, p. 1;
- Amyntas, *Omul cu revolverul*, în *Cuvântul*, vineri, 15 decembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Ce sancționează d. Duca?*, în *Cuvântul*, vineri, 15 decembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Să ne premieze și pe noi!*, în *Cuvântul*, luni, 18 decembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Cei care nu votează!*, în *Cuvântul*, joi, 21 decembrie 1933, p. 1;

- Mihail Sebastian, *Cum se stinge o revoltă*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 23 decembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Cu sînge sau nu, tot una e*, în *Cuvîntul*, duminică, 24 decembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Macia*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 30 decembrie 1933, p. 1;
- Mihail Sebastian, *Unde literatura răspunde în politică*, în *Cuvîntul*, 1 ianuarie 1934, p. 1;

II. Alte articole din presa interbelică.

- Nae Ionescu, *Ce avem noi cu revoluția germană*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 23 septembrie 1933, p. 1;
- Nae Ionescu, *Cum judecăm*, în *Cuvîntul*, joi, 19 octombrie 1933, p. 1;
- Nae Ionescu, *La zece ani*, în *Cuvîntul*, luni, 6 noiembrie 1933, p. 1;
- Nae Ionescu, *Român și Rumân*, în *Cuvîntul*, duminică, 19 noiembrie 1933, p. 1;
- Nae Ionescu, *Pentru risipirea unor nedumeriri*, în *Cuvîntul*, joi, 23 noiembrie 1933, p. 1;
- Nae Ionescu, *Cînd ne vom desmeteci?*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 25 noiembrie 1933, p. 1;
- Nae Ionescu, *Între "agresivitatea" antisemită și "pasivitatea" filosemită. Răspuns d-lui A.L. Zissu*, în *Cuvîntul*, duminică, 26 noiembrie 1933, p. 1;
- Nae Ionescu, *"Transcendentalism" și politică*, în *Cuvîntul*, miercuri, 29 noiembrie 1933, p. 1;
- Nae Ionescu, *"Zdrobitoarea majoritate" a evreilor naționali*, în *Cuvîntul*, duminică, 10 decembrie 1933, p. 1;
- Nae Ionescu, *Roluri blestemate*, în *Cuvîntul*, joi, 14 decembrie 1933, p. 1;
- A.L. Zissu, *În jurul caracterului apolitic al evreilor*, în *Cuvîntul*, sîmbătă, 25 noiembrie 1933, p. 1-2;

III. Articole și interviuri din presa contemporană.

- Radu Cosașu, *Diabolizarea lui Sebastian (I)*, în *Dilema Veche*, nr. 218/21 aprilie 2008, la <http://www.dilemaveche.ro/index.php?nr=218&cmd=articol&id=8123> (site consultat în 08.03.2009); *Diabolizarea lui Sebastian (II)*, în *Dilema Veche*, nr. 219/26 aprilie 2008,

la <http://www.dilemaveche.ro/index.php?nr=219&cmd=articol&id=8169> (site consultat în 08.03.2009);

- Marta Petreu, *Răspuns domnului Cosașu*, în *Dilema Veche*, nr. 221/ 13 mai 2008, la <http://www.dilemaveche.ro/index.php?nr=221&cmd=articol&id=8245> (site consultat în 08.03.2009);

- Mirel Horodi, *Demonizarea lui Sebastian*, în *Viața noastră* (Israel), 11-12 iunie 2009;

- Ovidiu Șimonca, “*Figura lui Sebastian a fost mistificată cu premeditare*”, interviu cu Marta Petreu, în *Observator cultural*, nr. 483/16.07.2009, pe internet la:

http://www.observatorcultural.ro/Figura-lui-Sebastian-a-fost-mistificata-cu-premeditare*articleID_22089-articles_details.html (site consultat în 20.07.2009);

- Mihai Iovănel, *Marta Petreu, Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, în rev. *Cultura*, pe internet la <http://revistacultura.ro/blog/2009/06/marta-petreu-diavolul-si-ucenicul-sau-nae-ionescu-%e2%80%93-mihail-sebastian/> (site consultat în 13.09.2009);

- Ioana Pârvulescu, *Chiar așa de vinovat?*, în *România literară*, nr. 28/17 iulie 2009, p. 5; *Tabloidizarea lui Sebastian*, în *România literară*, nr. 29/24 iulie 2009, p. 5; *Cuvântul și cuvintele lui Sebastian*, în *România literară*, nr. 30/31 iulie 2009, p. 12-13;

- Vladimir Tismăneanu, *Extazul demonismului: Nae Ionescu, M. Sebastian și extremismul revoluționar*, în *Evenimentul zilei*, miercuri, 5 aug. 2009, pe internet la: <http://www.evz.ro/articole/detalii-articol/862248/SENATUL-EVZ-Extazul-demonismului-Nae-Ionescu-M-Sebastian-si-extremismul-revolutionar/> (site consultat în 06.08.2009); reprezintă o formă prescurtată a studiului cu același titlu publicat în rev. *Orizont*, nr. 7/2009, p. 32-31;

- Nicolae Manolescu, *Sebastian este un scriitor de raftul doi*, în *Cotidianul*, 6 aug. 2009, pe internet la:

http://www.cotidianul.ro/nicolae_manolescu_sebastian_este_un_scriitor_de_raftul_doi-94499.html (site consultat în 12.09.2009);

- Teșu Solomovici, *Diavolul Nae Ionescu și ucenicul său Mihail Sebastian*, în *Ziua*, nr. 4612, joi, 13 august 2009, pe internet la: <http://www.ziua.ro/display.php?data=2009-08-13&id=256991> (site consultat în 13.08.2009);

- Ovidiu Pecican, *Tabuizare, mitificare, transparență*, în *România literară*, nr. 34/28 august-3 septembrie 2009, pe internet la:
http://www.romlit.ro/tabuizare_mitificare_transparen (site consultat în 19.09.2009);
- Ion Bogdan Lefter, *Uimitoarea dezvăluire a unui Sebastian extremist de dreapta*, în *Art Act Magazine*, nr. 30/12 august 2009, nr. 31/19 august 2009, nr. 32/26 august 2009, pe internet la:
http://www.artactmagazine.ro/uimitoarea_dezvaluire_a_unui_sebastian_extremist_de_dreapta_i.html;
http://www.artactmagazine.ro/uimitoarea_dezvaluire_a_unui_sebastian_extremist_de_dreapta_ii.html;
http://www.artactmagazine.ro/uimitoarea_dezvaluire_a_unui_sebastian_extremist_de_dreapta_iii.html (site consultat în 12.09.2009);
- Paul Cernat, *Actualitatea cazului Sebastian*, în *22*, 8 septembrie 2009, pe internet la:
<http://www.revista22.ro/actualitatea-cazului-sebastian-6532.html> (site consultat în 13.09.2009)
- Ion Buduca, *Diavolul și ucenica sa*, în *Luceafărul de dimineață*, nr. 27/16 septembrie 2009, pe internet la: <http://www.revistaluceafarul.ro/index.html?id=1409&editie=66> (site consultat în 19.09.2009);
- Roxana Sorescu, *Cazul Sebastian. Nuanțe*, I-II, în *Observator cultural*, nr. 492/17 septembrie 2009, nr. 493/24 septembrie 2009, pe internet la:
[http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Sebastian.-Nuante-\(I\)*articleID_22437-articles_details.html](http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Sebastian.-Nuante-(I)*articleID_22437-articles_details.html);
[http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Sebastian.-Nuante-\(II\)*articleID_22483-articles_details.html](http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Sebastian.-Nuante-(II)*articleID_22483-articles_details.html) (site consultat în 24.09.2009);
- Gabriel Dimisianu, *Cazul Sebastian*, în *Acolada*, nr. 9/septembrie 2009, p. 4;
- Daniel Cristea-Enache, *Cum a devenit huligan. Despre "extremistul" Sebastian*, I-II, în *Idei în dialog*, nr. 9/septembrie 2009, p. 10-11, nr. 10/octombrie 2009, p. 10-11;
- Florin Muller, *Un fascist de ultima oră – Mihail Sebastian*, în *Revista "22"*, nr. 43/20 octombrie 2009, la <http://www.revista22.ro/un-fascist-de-ultim259-or259-mihail-sebastian-6820.html> (site consultat în 30.10.2009);

- Laszlo Alexandru, *Mihail Sebastian pe masa de operație*, în *Tribuna*, nr. 171/16-31 octombrie 2009, p. 10-11, nr. 172/1-15 noiembrie 2009, p. 12-13, nr. 173/16-30 noiembrie 2009, p. 11-13, nr. 174/1-15 decembrie 2009, p. 13-14 ; nr. 175/16-31 decembrie 2009;
- Ion Vianu, *M. Sebastian, înger sau om?*, în *România literară*, nr. 45/13 noiembrie 2009, p. 12;
- Doru Pop, *Cum s-a întâlnit sadicul cu masochistul (în istoria recentă)*, în *Steaua*, nr. 9/2009;
- Constantin Trandafir, *Eugen Ionescu și Mihail Sebastian*, în *România literară*, nr. 48/4 decembrie 2009, p. 10.

IV. Cărți de Mihail Sebastian.

- Mihail Sebastian, *Opere alese*, vol. 1-2, ediție îngrijită de Vicu Mîndra, București, E.S.P.L.A., 1962;
- Mihail Sebastian, *De două mii de ani...*, cu o prefață de Nae Ionescu, *Cum am devenit huligan*, București, Editura Humanitas, 1990;
- Mihail Sebastian, *Opere I, Publicistică. Articole, cronici, eseuri (1926-1928)*, ediție, prefață, tabel cronologic, note și comentarii de Cornelia Ștefănescu, București, Editura Minerva, 1994;
- Mihail Sebastian, *Jurnal. 1935-1944*, text îngrijit de Gabriela Omăt, prefață și note de Leon Volovici, București, Editura Humanitas, 1996.

V. Cărți despre Mihail Sebastian.

- Cornelia Ștefănescu, *Mihail Sebastian*, București, Editura Tineretului, 1968;
- Dorina Grăsoiu, *Mihail Sebastian sau ironia unui destin*, București, Editura Minerva, 1986;
- Maria Dinescu, *Mihail Sebastian publicist și romancier*, București, Editura Du Style, 1998;
- Iordan Chimet, *Dosar Mihail Sebastian*, București, Editura Universal Dalsi, 2001;
- Iulian Băicuș, *Mihail Sebastian, proiecții pe ecranul culturii europene*, București, Editura Hasefer, 2007;

- Marta Petreu, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, Iași, Editura Polirom, 2009.

VI. Alte cărți.

- G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982;

- Ion Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790-2000)*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004;

- Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.

Cuprins

1.	Considerații preliminare	4
2.	M. Sebastian și nazismul	12
3.	M. Sebastian și fascismul	19
4.	M. Sebastian și comunismul	27
5.	M. Sebastian și Franța	33
6.	M. Sebastian și Spania	41
7.	M. Sebastian și Austria	46
8.	Mecanisme ale distorsiunii	52
9.	Bibliografie	64